

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

8 oktober 1969

54e jrg.

No. 2716

Versijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

H. C. Bos; R. Iwema; L. H. Klaassen;
H. W. Lambers; P. J. Montagne; A. de Wit

REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

J. van der Burg

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck

INHOUD

<i>Prof. Mr. N. E. H. van Esveld:</i> Verantwoordelijkheden bij de loon- vorming.....	965
<i>Drs. G. de Man:</i> De Miljoenennota 1970: een moei- lijk stuk met tegenstrijdige beleids- doeleinden	966
<i>Prof. Dr. J. H. Christiaanse:</i> Het Dekkingsplan en de hypotheek van Witteveen	971
<i>Prof. Dr. W. Hessel:</i> Explosies, spiralen en knutselen...	975
<i>Dr. C. de Galan:</i> Twee Zwarte Pieten en gebrek aan instrumenten	977
<i>J. A. Harteloh:</i> Pensioenverzekering in de publici- teit, met naschriften van Drs. G. Nooteboom en W. B. Koelman	980
Notitie: In dit nummer	967
Geld- en kapitaalmarkt..	990

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

Verantwoordelijkheden bij de loonvorming

De door de heer Kloos voorspelde hete lange zomer wordt wellicht een warme winter. Schokkende berichten van het loonfront blijven binnenkomen. „Wat is er toch aan de hand?” vraagt de burger in de welvaartsstaat. Materieel niet veel belangrijks, organisatorisch een hele boel. Met instemming heb ik daarom een deel van de beschouwingen van collega Albeda op deze pagina een week geleden gelezen. Zijn stelling was „dat het parlement zich met wezenlijker vragen zou behoren bezig te houden”. Men zou ook kunnen schrijven dat Kloos' aankondiging van de opzegging van het loonoverleg op de vooravond van het parlementaire debat de hoenders in de Kamer danig heeft doen kakelen.

Grote woorden: knevelwet, vakbeweging onder curatele, onbegrijpelijke bevoogding, enzovoorts. Het is goed erop te wijzen dat de strijd nauwelijks om het ontwerp-Loonwetje kon gaan. Dat was immers tijdens de periode van voorbereiding en als Kamerstuk al veel verder vermagerd dan partijen enige jaren geleden bij het vrijlaten der loonvorming waren overeengekomen. De strijd was gewoon een politieke strijd tegen het Kabinet en voorts een gevecht van de vakcentrales met haar aanhang om het eerste woord in de sociaal-economische politiek van ons land.

Ik ben blij dat wij in een land leven waarin dergelijke meningsverschillen openlijk kunnen worden uitgevochten. We moeten echter wel gaan oppassen dat het loonpolitieke gekrakeel ons gehoor voor normale tonen niet ongevoelig maakt. We moeten naar elkaar kunnen blijven luisteren, ook als gewoon over reële zaken gesproken wordt.

Als Albeda nu schrijft dat het debat over zaken van gisteren en eergisteren ging, meen ik daarachter een vraagteken te mogen plaatsen. Het ging om de verdeling van verantwoordelijkheden bij de loonvorming. Ook als men het loonpolitieke beleid primair laat voeren door werkgevers en werknemers zal een regering — van welke politieke kleur ook — moeten kunnen afremmen als de loonontwikkeling uit de hand loopt. Wie ervaring heeft of de afgelopen jaren zijn oor te luisteren heeft gelegd, weet dat het bedrijfsleven zelf van tijd tot tijd grote behoefte heeft van een derde te horen: pas op, niet verder, want nu komt het hele front in beweging.

Dit uitermate moeilijke vraagstuk van vrijlaten, maar als het nodig is toch kunnen ingrijpen — het staatkundige probleem van de vrijheid in gebondenheid — is niet een zaak van gisteren en eergisteren alleen, maar ook en juist een zaak van heden, morgen en overmorgen.

Als de heer Kloos meent dat vakbonden met eigen acties parlementaire besluiten ongedaan moeten kunnen maken, gaat hij een gevaarlijke weg op. Hij onttrekt zich dan aan de gezamenlijk met de regering te dragen verantwoordelijkheid voor de loonvorming en daarmee voor de sociaal-economische politiek. Dit zou in versterkte mate gelden voor het door Albeda voorgestelde breed opgezette beleid van morgen, de bewuste verbetering der inkomensverdeling. Deze zal helemaal moeten kunnen steunen op pogingen tot wederzijds begrip, openstaan voor redelijke argumenten en het met elkaar dragen van verantwoordelijkheid. De gerechtigheid is niet gediend met knaleffecten.

N. E. H. van Esveld

De Miljoenennota 1970: een moeilijk stuk met tegenstrijdige beleidsdoeleinden

Drs. G. de Man

INLEIDING

Het in de Miljoenennota 1970 voor het komende jaar geprojecteerde begrotingsbeleid blijkt een aantal nogal moeilijk verenigbare doelstellingen te moeten verwezenlijken. Het gaat, in willekeurige volgorde, om de volgende beleidselementen.

In de *eerste* plaats wordt de ontwerp-begroting verondersteld een matigende invloed te zullen uitoefenen op de sinds 1968 weer in snel tempo toegenomen conjuncturele spanningen in onze economie.

In de *tweede* plaats wil de regering haar structurele uitgaven- en belastingbeleid voortzetten, hetgeen betekent dat de relevante uitgaven in 1970 met het gehele bedrag van de structurele begrotingsruimte, dat is met 6%, zullen mogen toenemen.

In de *derde* plaats zal per 1 januari 1970 de aanpassing van de tarieven voor de loon- en inkomstenbelasting in verband met de inflatiecorrectie voor tweederde gedeelte van het oorspronkelijk voorgestelde bedrag worden doorgevoerd, terwijl het resterende gedeelte wordt verschoven naar 1971. Daartegenover zullen enige specifieke heffingen (zoals de bieraccijns, de alcoholaccijns, de benzineaccijns en de motorrijtuigenbelasting), die bij een optredende inflatoire ontwikkeling in opbrengst achterblijven, worden verhoogd of zullen eerder ingegane tijdelijke verhogingen worden bestendigd.

Tenslotte wil de regering door matiging van de voorgenomen verhoging van de BTW-tarieven en verschuiving van de ingangsdatum van deze verhoging naar 1 juli 1970 een bijdrage leveren tot doorbreking van de hardnekkige loon- en prijspiraal.

Naast de financiering van de groei van de uitgaven, die geheel kan geschieden uit de trendmatige groei van de middelen, moet in de begroting 1970 nog dekking worden gevonden voor enkele andere posten, teneinde het geheel van de begroting binnen de structurele begrotingsruimte te houden. De kwantitatief belangrijkste van deze posten zijn de volgende. In de eerste plaats moet dekking worden gevonden voor het tekort van het Gemeentefonds ten bedrage van f. 220 mln. Voorts moet alsnog dekking worden gevonden voor de kosten van de per 1 januari 1969 plaatsgehad hebbende optrekking van de belastingvrije voet in de loon- en inkomstenbelasting ten bedrage van f. 230 mln. Deze f. 230 mln. worden in 1969 gefinancierd uit de zgn. louter nominale-progressiekop, d.i. de extra belastingopbrengst, die het gevolg is van de gecombineerde werking van louter nominale-inkomensstijging en het progressie-effect. Voor 1970

wordt de opbrengst hiervan echter bestemd voor de financiering van de aanpassing van de tarieven voor de loon- en inkomstenbelasting, zodat voor de optrekking van de belastingvrije voet thans elders dekking moet worden gevonden. In de derde plaats tenslotte treedt een middelenverlies op van f. 75 mln. ten gevolge van de Kennedy-ronde.

De dekking die voor genoemde posten is gevonden bestaat in hoofdzaak uit de reeds genoemde matige verhoging van de BTW-tarieven (van 4% naar 4,3% en van 12% naar 13%) per 1 juli 1970, die voor 1970 f. 105 mln. oplevert en de vertraging met één jaar van de afbraak van de omzetbelasting op investeringsgoederen, die voor 1970 f. 440 mln. opbrengt¹.

Wij willen een poging ondernemen de verschillende beleidselementen uit de Miljoenennota 1970, die we hiervoor hebben genoemd, te toetsen op hun effectiviteit en onderlinge consistentie. Aangezien vrijwel alle elementen van het begrotingsbeleid samenkomen in en beoordeeld kunnen worden vanuit de toepassing van de beginselen van het trendmatige begrotingsbeleid, lijkt het zinvol in de eerste plaats de concrete vormgeving daarvan in de Miljoenennota 1970 aan een beschouwing te onderwerpen.

HET STRUCTURELE OF TRENDMATIGE BEGROTINGSBELEID

Om te beginnen moet worden opgemerkt, dat de toepassing van het structurele begrotingsbeleid langzamerhand een zodanige graad van verfijning en daarmee van gecompliceerdheid heeft gekregen, dat grote delen van de Miljoenennota voor de niet-ingewijden in deze materie daardoor vrijwel onleesbaar zijn geworden. Ten dele is dit uiteraard onvermijdelijk, omdat bij de praktische toepassing van de op zichzelf eenvoudige beginselen van het structurele begrotingsbeleid allerlei complicaties optreden, die het beeld minder doorzichtig maken. Maar anderzijds mag worden verwacht, dat er voortdurend naar zal worden gestreefd de presentatie van het beleid zo eenvoudig en duidelijk mogelijk te houden, omdat slechts dan ook door anderen dan de ingewijden in de geheimtaal van de Miljoenennota op zinvolle wijze een oordeel kan worden gevormd over het financieel-economische beleid van de regering. En dit laatste lijkt

¹ Voor een uitgebreide beschouwing over het volledige, voorgestelde dekkingsplan verwijzen we naar het artikel van Prof. Christiaanse, elders in dit nummer.

IN DIT NUMMER.....

ondergaat de lezer weer ESB's herfstritueel. Vanuit verschillende gezichtshoeken belicht staan weer centraal de Miljoenennota en de Macro Economische Verkenning voor 1970.

Drs. G. de Man beschouwt de Miljoenennota 1970 aan de hand van het criterium van het trendmatige begrotingsbeleid; van daaruit neemt hij de verschillende beleidselementen uit deze belangrijke regeringsnota op de korrel.

Prof. Dr. J. H. Christiaanse analyseert het Dekkingsplan en ontdekt daarbij een hypotheek, die minister Witteveen ter aflossing overlaat aan een volgend kabinet. Hétgeen Prof. Christiaanse niet juist acht.

De Macro Economische Verkenning 1970 vormt voor Prof. Dr. W. Hessel een gereede basis voor bespiegelingen over — wat hij noemt — onze „spiraliserende explosie- en prestige-economie”. Hij ziet te veel geknutsel en te weinig beleid.

Dr. C. de Galan zoekt naar nieuwe instrumenten. Die acht hij nodig om de twee Zwarte Pieten die de regering nu voortdurend toegespeeld krijgt (of zichzelf toespeelt!) adequaat te lijf te kunnen gaan: de groeiende

collectieve sector en de inkomensverdeling.

In tegenstelling tot vorige jaren is deze aflevering van ESB niet exclusief een begrotingsaangelegenheid. Op het gevaar af dat de lezer ESB als zeer „post-actief” gaat beschouwen, hebben wij op blz. 980 e.v. onze kolommen opnieuw opengesteld voor de problematiek rond de premie voor (pensioen)verzekeringen. Daarover is de laatste tijd nogal het een en ander te doen geweest, ook — of mogen wij zeggen: vooral? — in ESB. En om de lezer maar niet in het ongewisse te laten: er volgt de komende weken nog meer over deze materie.

Vorige week leverde Prof. Dr. W. Albeda in ESB zijn commentaar op het gekrakeel rond de Loonwet. Deze week op dezelfde plaats — Begrotingsnummer of geen Begrotingsnummer. — een commentaar op die commentaar. Prof. Mr. N. E. H. van Esveld is de auteur ervan. Zijn artikeltje, geplaatst voorin een nummer dat voor het overgrote deel gewijd is aan Miljoenennota en MEV, is karakteristiek voor de huidige discussie, waarin de sociaal-politieke ontwikkeling (Loonwet) de financieel-economische (Miljoenennota) dreigt te overschaduwen.

dR

in een parlementaire democratie toch echt wel nodig. Helaas moeten we constateren, dat de Miljoenennota 1970 tot die noodzakelijke eenvoudigheid en duidelijkheid bij de presentatie van het begrotingsbeleid nauwelijks heeft bijgedragen². Het zoeken naar mogelijke vereenvoudiging verdient o.i. alle aandacht.

Hoewel het beperkte kader van dit artikel niet toelaat op de theoretische beginselen van het structurele begrotingsbeleid uitvoerig in te gaan, willen we toch in het kort de hoofdtekken daarvan releveren³.

De centrale doelstelling van het structurele begrotingsbeleid is het formuleren en hanteren van een kwantitatief kader, dat op duidelijke wijze de grenzen van de budgettaire mogelijkheden aangeeft en waarnaar men zich bij de opstelling van en de discussie over de begroting dient te richten, zonder dat dit kader op zichzelf een politieke keuze met betrekking tot de ontwikkeling van uitgaven en inkomsten van de centrale overheid inhoudt. Als dit kader door de verschillende partijen in de discussie als uitgangspunt is aanvaard, heeft men daarmee een dam opgeworpen tegen de vaak ongebreidelde drang tot uitgavenverhoging van de in het parlement aanwezige belangengroepen enerzijds en de drang tot verlaging van de belastingen door de financiële specialisten in het parlement anderzijds.

Wanneer dit kwantitatieve kader voor een aantal jaren vast ligt, heeft men daarmee tevens een basis gevonden voor de budgettaire planning op wat langere termijn.

Hoe kan men nu dit kwantitatieve kader, de bekende trendmatige begrotingsruimte, vaststellen? In de eerste plaats moet men daarvoor weten hoe onze volkshuishouding in de loop van een aantal jaren, bijv. de duur van een normale kabinetsperiode, structureel of trendmatig, d.w.z. zonder rekening te houden met conjuncturele uitslagen naar boven en naar beneden en gerekend in constante prijzen, zal groeien. Het Centraal Planbureau heeft deze groei voor de periode tot en met 1970 berekend op 4,8% per jaar⁴.

Voorts moet men weten hoe groot de progressiefactor is, die aangeeft in welke mate de belastingopbrengsten bij gelijkblijvende tarieven zullen toenemen, indien het nationale inkomen met 1% toeneemt. Voor Nederland kan deze factor bij de huidige structuur van de belastingtarieven en de huidige verhouding tussen directe en indirecte belastingen worden gesteld op 1,25, hetgeen betekent, dat bij een stijging van het nationale inkomen met 1% de belastingopbrengsten met 1,25% toenemen. Bij een stijging van het nationale inkomen met 4,8% betekent dit dus een groei van de belastingopbrengsten bij onveranderde tarieven van $4,8 \times 1,25 = 6\%$.

Men mag nu echter niet eenvoudig de trendmatige begrotingsruimte berekenen door 6% te nemen van de belastingontvangsten in het voorafgaande jaar; deze kunnen nl. door de conjuncturele situatie in dat jaar positief of negatief zijn beïnvloed. Daardoor zou de omvang van de begrotingsruimte mede worden beïnvloed door de conjuncturele situatie in het voorafgaande jaar. Wil men de werkelijk trendmatig beschikbaar komende begrotingsruimte vinden, dan moet men bij de berekening uitgaan van een conjunctureel evenwichtig basisjaar. Dit is een jaar waarin de werkgelegenheid en de betalingsbalans een bevredigend beeld vertonen en het prijspeil redelijk stabiel is. In een dergelijk jaar dient het tekort van de rijksbegroting gelijk te zijn aan het besparingsoverschot van de overige sectoren van de volkshuishouding minus het structureel gewenste overschot op de

² Wel is in bijlage 2 van de Miljoenennota een uiterst nuttige uiteenzetting gegeven van opzet, doelstelling en werkwijze van het structurele begrotingsbeleid, die kan worden gezien als een toelichting op de gecompliceerde berekeningen in de Miljoenennota.

³ Voor een uitgebreide analyse van het structurele begrotingsbeleid verwijzen we naar de in noot 2 genoemde bijlage van de recente Miljoenennota, alsmede naar: C. J. Oort en G. de Man: „De 'Zijlstra-norm' in theorie en praktijk”, in het *Economisch Kwartaaloverzicht* van de Amsterdam-Rotterdam Bank N.V. van maart en juni 1968 (nrs. 12 en 13).

⁴ *De Nederlandse economie in 1970*, Den Haag 1966.

lopende rekening van de betalingsbalans. In *die* situatie is er noch sprake van overbesteding, noch van onderbesteding.

Uitgaande van een dergelijk evenwichtig basisjaar kan men voor een aantal jaren de trendmatige groei der belastingmiddelen berekenen door, te beginnen met het jaar volgende op het basisjaar, steeds 6% te nemen van de belastingontvangsten in het voorafgaande jaar. Men vindt dan een per jaar groeiend bedrag. Bij het gevonden bedrag moet nu nog worden opgeteld de trendmatige groei van de niet-belastingmiddelen van het Rijk (winsten uit staatsbedrijven, ontvangen interest e.d.) om de totale trendmatig beschikbaar komend begrotingsruimte te vinden.

De trendmatige begrotingsruimte, die de grenzen van het budgettaire beleid aangeeft, kan worden bestemd voor verhoging van de uitgaven, maar ook voor autonome verlaging van de belastingen (tariefverlaging), omdat deze wat het effect op de nationale bestedingen betreft op één lijn kan worden gesteld met verhoging van uitgaven. Voorwaarde is slechts, dat de som van uitgavenverhoging en autonome belastingverlaging tezamen de totale ruimte niet overtreft. Dit impliceert, dat de uitgaven zelfs met een groter bedrag dan de begrotingsruimte mogen toenemen, mits het meerdere wordt gecompenseerd door autonome belastingverhoging, die immers gelijk is te stellen met uitgavenverlaging.

CONJUNCTUURPOLITIEKE BETEKENIS

Wanneer men het boven omschreven beleid consequent toepast is daarmee tevens een conjunctuurstabiliserend element ingebouwd. Indien de werkelijke economische ontwikkeling samenvalt met de geprognostiseerde trendmatige ontwikkeling, zal het begrotingstekort constant blijven en dus de invloed op de nationale bestedingen (de conjunctuur) neutraal zijn⁵.

In een tijd van hoogconjunctuur zullen met de snellere dan trendmatige groei van het nationale inkomen ook de belastingontvangsten (progressief) toenemen. Bij handhaving van de geraamde trendmatige uitgavenstijging zal nu het begrotingstekort afnemen, waarmee een remmend effect op de conjunctuur wordt uitgeoefend. In een recessie zullen de inkomsten bij de trendmatige ontwikkeling achterblijven en zal het begrotingstekort toenemen, waardoor een stimulerende invloed van de begroting uitgaat. Tijdens de recessieve ontwikkeling in 1967 heeft het structurele begrotingsbeleid wat dit betreft zijn nut bewezen. In de hoogconjunctuur ligt de situatie aanzienlijk moeilijker; we komen daarop nog terug.

TOETSING EN NIET-RELEVANTE UITGAVEN

Bij de beoordeling van de begroting gaat het erom de uitgavenverhoging en de autonome belastingmutaties, die in de ontwerp-begroting zijn begrepen, te confronteren met de trendmatige begrotingsruimte. Daarbij doet zich het probleem voor van de zgn. niet-relevante uitgaven. Het trendmatige begrotingsbeleid is er, zoals we zagen, op gericht de begroting structureel neutraal te doen zijn met betrekking tot de ontwikkeling van de nationale bestedingen. Hieruit heeft men terecht afgeleid dat veranderingen van uitgavensoorten, die geen enkele invloed

hebben op de nationale bestedingen of — in vaktermen — die geacht worden een multiplier gelijk aan nul te hebben, bij de toetsing van de uitgavenstijging aan de begrotingsruimte buiten beschouwing mogen worden gelaten. Men noemt dit de *niet-relevante* uitgaven. Het betreft hier de zuiver financiële transacties van het Rijk, zoals bijv. schuldaflossing, transacties met het IMF en enkele andere posten, waarover geen verschil van mening bestaat.

Daarnaast is er echter een groeiend aantal posten, dat eveneens buiten de toetsing wordt gelaten, zonder dat daarvoor een even duidelijke argumentatie wordt gegeven, als voor de eerder genoemde categorieën. Hierin schuilt naar onze mening een belangrijke bron van verwarring en misverstand, terwijl hier tevens een mogelijkheid ligt om in wezen relevante uitgavenstijgingen buiten de toetsing te houden en daarmee het structurele begrotingsbeleid min of meer te ondergraven. Bij de beoordeling van de recente Miljoenennota komen we op dit punt terug.

HET TRENDMATIGE BEGROTINGSBELEID IN DE MILJOENENNOTA 1970

Het kabinet-De Jong heeft de politieke, hier verder *buiten discussie blijvende*, keuze gedaan de gehele trendmatige begrotingsruimte te bestemmen voor verhoging van de uitgaven. Dit impliceert, dat men een stijging van de belastingdruk aanvaardt. In de Miljoenennota 1968 werd de begrotingsruimte voor de periode 1968 t/m 1971 berekend op rond f. 5 mrd. of f. 1.250 mln. gemiddeld per jaar⁶. Op dit bedrag is voor 1970 een tweetal correcties aangebracht, waarvan de belangrijkste die is voor de in 1968 en 1969 opgetreden prijsstijging (f. 110 mln.). Dit is uiteraard gerechtvaardigd, omdat in een permanent inflatoir milieu de reële groei van de overheidsbestedingen voortdurend zou achterblijven bij de particuliere bestedingen, indien deze correctie niet werd aangebracht. Men mag van het begrotingsbeleid niet verwachten, dat het reeds plaatsgehad hebbende prijsstijgingen zou redresseren. Tezamen met de tweede, op zichzelf wellicht aanvechtbare, maar kwantitatief niet zo belangrijke correctie⁷ komt men op *een trendmatige begrotingsruimte van f. 1.385 mln. voor 1970*.

De vraag moet nu worden gesteld of de ontwerp-begroting voor 1970⁸ inderdaad binnen de berekende begrotingsruimte van f. 1.385 mln. blijft. Na ongeveer twee

⁵ Het is overigens de vraag of voor een evenwichtige ontwikkeling het structurele begrotingsbeleid niet zou moeten worden geherformuleerd in die zin dat het begrotingstekort procentueel constant blijft, doch absoluut met de trendmatige groei van het nationale inkomen toeneemt. De jaarlijkse groei van het structurele tekort zou dan bijv. inflatoir kunnen worden gefinancierd, teneinde de groeiende economie van liquiditeiten te voorzien.

⁶ Aangezien de trendmatige begrotingsruimte per jaar toeneemt, maakt men eigenlijk een fout wanneer men de ruimte als een gemiddelde over meerdere jaren berekent. Voor de eerste jaren van de berekeningsperiode is de berekende ruimte in dat geval nl. groter dan de werkelijke ruimte, terwijl voor de laatste jaren het omgekeerde geldt.

⁷ f. 25 mln. t.g.v. het niet indexeren van de rijksbijdrage in de kosten van de uitvoering van de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten.

⁸ Deze inhaal is slechts zinvol uit een oogpunt van uitgavniveau en financiering; uit conjunctuurpolitiek oogpunt heeft inhaal geen zin, omdat het bestedingseffect van een overschrijding toch niet meer kan worden teniet gedaan; zij zou zelfs averechts kunnen werken.

bladzijden uiterst gecompliceerd plussen en minnen (blz. 34 en 35 van de Miljoenennota) komt de Minister tot de conclusie, dat de begroting voor 1970 in zijn huidige opzet f. 42 mln. binnen de ruimte blijft, waarmee een gedeelte van de in 1968 plaatsgehad hebbende overschrijding van de ruimte wordt ingehaald⁸.

Laten we de verschillende elementen van de toetsing eens wat nader bekijken. In de eerste plaats de niet-relevante posten. Behalve de reeds eerder genoemde, is er nog één post, die in wezen wel relevant is, maar waarover toch wel communis opinio bestaat, dat deze buiten de toetsing wordt gelaten, nl. de algemene salaris- en pensioenmaatregelen. De redenering hierbij is, dat de centrale overheid met haar loon- en salarisbeleid geen eigen politiek kan voeren, maar passief de ontwikkeling in de particuliere sector moet volgen. Voorts is de gedachte, dat tegenover de (nominale) algemene stijging van lonen en salarissen bij de overheid, die het gevolg is van nominale ontwikkelingen in de particuliere sector, een nominale groei van de belastingontvangsten staat, die bovenop de met de trendmatige reële groei van het nationale inkomen samenhangende toename van de belastingen komt. Deze nominale groei van de belastingontvangsten wordt gesplitst in twee componenten, te weten de proportionele nominale groei en de meer dan proportionele nominale groei ten gevolge van de progressiewerking, de zgn. louter nominale-progressiekop. De opbrengst van de proportionele nominale groei wordt nu ongeveer voldoende geacht voor de financiering van de algemene salarismaatregelen, terwijl het huidige kabinet de nominale-progressiekop reserveert voor verlaging van de tarieven voor de loon- en inkomstenbelasting (de inflatiecorrectie). Dit laatste is binnen het kader van het structurele begrotingsbeleid onjuist.

Dit impliceert, dat zowel de algemene salarismaatregelen als de kosten van de inflatiecorrectie buiten de toetsing blijven. Tegen het buiten beschouwing laten van het gehele bedrag van de algemene salarismaatregelen bestaan bezwaren, maar we zullen daar in het kader van dit artikel niet op ingaan. Daarnaast zijn er nog enkele posten buiten de toetsing gebleven, waarvan we er twee wat nader willen bezien.

1. Sinds 1 augustus 1968 worden de investeringen van de gemeenten ten behoeve van het voortgezet onderwijs direct ten laste van de Rijksbegroting gebracht, terwijl voordien de gemeenten voor de financiering daarvan op de kapitaalmarkt moesten lenen en jaarlijks uit de schatkist bijdragen kregen voor rente en aflossing. Onder het argument, dat het hier slechts een verschuiving van de financiering van de betreffende investeringen van de gemeenten naar het Rijk betreft, die de totale bestedingen niet beïnvloedt, worden deze uitgaven buiten de toetsing gelaten. Dit is op zichzelf een juiste redenering. Het is echter duidelijk dat het hier, zeker op wat langere termijn, niet zonder meer een passieve financiering door de centrale overheid betreft. Door haar beleid bepaalt de regering mede de totale omvang van deze bestedingen.

Het had, daarom in het belang van een eenvoudige en correcte presentatie van het beleid verre de voorkeur verdiend, indien vorig jaar éénmalig de structurele begrotingsruimte zou zijn aangepast voor het bedrag van de financieringslast van de betreffende investeringen, waarna de stijging van deze uitgaven in latere jaren normaal ten laste van de ruimte zou moeten komen. Nu handhaaft men een stuk ondoorzichtigheid in het structurele begrotingsbeleid, zoals we dat tot 1966 ook hebben

Toch OB-verhoging in 1970:

Witteveen, een echte BTWeter

Loonwet:

(K)loos alarm?

Ha, gemeier bij Edy

CDU:

Scheele ogen

Wilson's kabinetswijziging:

nu Schot in EEG-zaken?

(ongecorrigeerd)

gehad met de woningwetningen, welke post in laatstgenoemd jaar na veel discussie onder de relevante uitgaven werd gebracht.

De ratio voor het brengen onder de relevante uitgaven van de gemeentelijke investeringen ten behoeve van het voortgezet onderwijs is nog groter dan die voor de woningwetningen, omdat bij deze laatste mede als argument werd gebruikt, dat bij een verschuiving van woningwetbouw naar particuliere woningbouw door de daarmee samenhangende daling van de woningwetningen begrotingsruimte zou worden geschapen, die er nationaal-economisch niet is, omdat de totale woningbouw door de verschuiving geen wijziging behoeft te ondergaan. Dit is een juist argument, dat bij het nu ter discussie staand punt niet aan de orde is.

2. In de Miljoenennota 1969 werd een bedrag van f. 85 mln. buiten de toetsing gehouden in verband met de stijging van de uitgaven ten gevolge van de invoering van de BTW. Voor 1970 blijkt die post niet minder dan f. 337 mln. te bedragen, dus ruim f. 250 mln. meer. Het is ons niet duidelijk op grond waarvan — zeker nu de opbrengst van de BTW tegenvalt — deze uitgaven buiten de toetsing mogen worden gelaten. Naar onze mening hadden deze uitgaven normaal ten laste van de ruimte moeten komen.

Na de met betrekking tot de toetsing niet-relevante posten verdienen thans de niet-belastingmiddelen onze aandacht. In de begrotingsruimte is jaarlijks een bedrag van f. 150 mln. begrepen voor de trendmatige groei van de niet-belastingmiddelen. Bij de toetsing van de begroting 1970 heeft men, op enkele kleine posten in de financiële sfeer na, de hele werkelijke voor 1970 geraamde groei van de niet-belastingmiddelen als verruiming van de begrotingsruimte opgenomen. Deze werkelijke stijging bedraagt f. 380 mln., tegen een bij de ruimteberekening geraamde stijging van f. 150 mln., dus f. 230 mln. meer. Voor zover deze stijging een permanent karakter heeft is toevoeging daarvan aan de begrotingsruimte uiteraard gerechtvaardigd, maar het is strikt ontoelaatbaar de stijging van winsten uit staatsbedrijven, die mede conjunctureel bepaald is; ten volle bij de begrotingsruimte te voegen. Wij zijn dan ook van mening, dat van de extra groei van de niet-belastingmiddelen een bepaald gedeelte, bijv. f. 50 mln., niet aan de begrotingsruimte had mogen worden toegevoegd. Tellen we dit laatste bedrag op bij de eerder genoemde ons inziens ten onrechte als niet-relevant beschouwde stijging van de uitgaven i.v.m. de BTW, dan komen we op een correctie van ongeveer f. 300 mln.

In plaats van een onderschrijding van de ruimte met f. 42 mln. is er dus sprake, van een overschrijding van ongeveer f. 260 mln.

Concluderend kan dus worden opgemerkt, dat het structurele uitgavenbeleid van de regering in 1970 wordt voortgezet en zelfs meer dan dat. Of ook het daarbij behorende belastingbeleid wordt voortgezet is twijfelachtig. De belangrijkste post uit het dekkingsplan voor 1970 wordt gevormd door het uitstel van de afbraak van de omzetbelasting op investeringsgoederen, die volgend jaar f. 440 mln. opbrengt. Het zou onjuist zijn in dit verband te spreken van een gat in de begroting, want de dekking is duidelijk genoeg. Het bezwaar is alleen, dat het slechts een tijdelijke dekking is, die naarmate zij verdwijnt zal moeten worden vervangen door een andere dekking, d.w.z. door verhoging van andere belastingen. Het is begrijpelijk, dat de Minister de mogelijkheid om dekking te vinden in het genoemde uitstel, die de SER hem in feite heeft aangeboden, heeft benut, maar daarmee blijft toch het probleem van de dekking voor de toekomst open. Het is maar dat men het weet.

Bovendien zou nog dekking moeten worden gevonden voor de overschrijding van de ruimte met f. 260 mln.

CONJUNCTURELE INVLOED VAN DE BEGROTING

Het is thans van belang te bezien hoe de doelstelling van de regering om in 1970 via de begroting een matigende invloed op de conjunctuur uit te oefenen zich verhoudt tot het boven beschreven uitgaven- en belastingbeleid. Volgens de berekening van de conjuncturele impuls in bijlage 3 van de Miljoenennota blijkt de in 1970 van de begroting uitgaande impuls op de bestedingen achter te blijven bij de groei van het nationale inkomen, op grond waarvan de conclusie wordt getrokken, dat de begroting in het conjuncturele beeld van 1970 past. We komen daarvan weinig onder de indruk, omdat de betreffende analyse *elk* jaar tot de conclusie leidt, dat de begroting in het conjuncturele beeld past. Vrijwel steeds echter blijkt bij de realisatie de situatie aanzienlijk ongunstiger te liggen. Wij willen daarom hier op een andere, meer globale wijze de betekenis van de begroting voor de conjunctuur analyseren.

We hebben reeds eerder gezien, dat de gehele louter nominale groei van de belastingontvangsten (zowel de proportionele als de meer dan proportionele) in de begroting 1970 een bestemming heeft gekregen. Het proportionele gedeelte wordt bestemd voor de financiering van de algemene salaris- en pensioenmaatregelen en voor het niet-relevant geachte (!) gedeelte van het tekort van het Gemeentefonds, nl. f. 150 mln. (het eerder genoemde bedrag van f. 220 mln. vormt slechts dat gedeelte van het te dekken tekort, dat relevant wordt geacht en daarom bij de toetsing in aanmerking is genomen). De méér dan proportionele nominale groei van de belastingopbrengsten wordt bestemd voor de financiering van de aanpassing van de tarieven voor de loon- en inkomstenbelasting i.v.m. de inflatiecorrectie. Deze kost voor 1970 echter meer dan de opbrengst van de louter nominale progressiekop in dat jaar, zodat hier van een pro-cyclisch effect moet worden gesproken.

Daarnaast onderscheiden we de stijging van de belastingopbrengst, welke samenhangt met de reële groei van het nationale inkomen. Zou de reële groei meer bedragen dan de trendmatige dan is er sprake van een

anti-cyclische werking; omdat de met de sterkere dan trendmatige reële groei samenhangende extra belastingontvangsten, voor zover deze niet nodig zijn voor de meegroeivende salarissen, niet zullen worden besteed. Ten gevolge van het bereiken van de capaciteitsgrenzen en een daling van de groei van de arbeidsproductiviteit (een algemeen verschijnsel in de hausse) zal de reële groei van het bruto nationaal produkt in 1970 echter niet 4,8% bedragen, doch slechts 3,5%. De werkelijke groei in 1970 blijft dus duidelijk bij de trendmatige ten achter. Dit betekent, dat de begroting, die is afgestemd op de trendmatige groei van 4,8%, ook op dit punt niet anti-cyclisch maar pro-cyclisch zal werken. Dit verwijt is wellicht ongegrond, omdat het conform de regels van het spel is zich te houden aan de trendmatige groei. Wél zou men kunnen zeggen dat men wat te hoog gemikt heeft met het trendmatige groeipercentage van 4,8.

Er blijft dan nog één aspect ter beoordeling over. Indien men zich bij stijgende prijzen in 1970 houdt aan de gevoteerde bedragen, zal de groei van het volume van de bestedingen van het Rijk minder worden, waarmee een remmend effect kan worden bereikt. De ervaring leert echter, dat het voor het grootste gedeelte van de uitgaven niet mogelijk is het volume op korte termijn te beperken, zodat ook hier waarschijnlijk geen anti-cyclisch effect van betekende omvang uit voort zal vloeien.

Wij komen dus tot de conclusie, dat de begroting 1970 niet alleen niet anti-cyclisch zal werken, maar hoogstwaarschijnlijk zelfs pro-cyclisch.

HET PRIJSPEIL

In het licht van de conclusies uit de voorgaande beschouwing over de conjuncturele betekenis van de begroting is het twijfelachtig of de begroting 1970 inderdaad een bijdrage zal leveren tot doorbreking van de loon- en prijs-spiraal. Die bijdrage zou moeten komen van de verbetering van het reële inkomen t.g.v. de aanpassing van de tarieven voor de loon- en inkomstenbelasting en uit de matiging van de stijging van de BTW-tarieven. Los van andere invloeden op het prijspeil kunnen deze maatregelen inderdaad tot matiging van de loon- en prijsstijging bijdragen, aannemende dat het georganiseerde bedrijfsleven bereid is aan de plannen van de regering, die van het SER-advies afwijken, mee te werken⁹. We moeten echter verwachten, dat de aldus te bereiken matiging meer dan gecompenseerd zal worden door het prijseffect, dat van de conjuncturele situatie in 1970 zal uitgaan, en dat niet door de begroting wordt gematigd. Indien men dit laatstgenoemde prijseffect zou willen voorkomen — wat wij een juist beleid achten — dan dienen de nationale bestedingen in de hand te worden gehouden, waartoe juist een veel groter gedeelte van de verlaging van de loon- en inkomstenbelasting geen doorgang zou moeten vinden dan thans is voorgesteld. Daardoor zou tevens het belastingbeleid van de regering beter aansluiting vinden bij het uitgavenbeleid.

G. de Man

⁹ Er is van verschillende kanten nogal bezwaar gemaakt tegen het feit, dat de regering van het eenstemmige SER-advies is afgeweken. Wij willen terzake graag opmerken, dat het een gevaarlijke ontwikkeling voor onze parlementaire democratie zou zijn, indien eenstemmige adviezen van de SER feitelijk een vrijwel bindend karakter zouden krijgen. De SER zou dan in wezen op de stoel gaan zitten van regering en parlement.

Het Dekkingsplan en de hypotheek van Witteveen

Prof. Dr. J. H. Christiaanse

Verleden jaar begon ik mijn artikel met de opmerking, dat het interessanter was te schrijven over nieuwe punten in het belastingbeleid dan over het dekkingsplan. Dit jaar is het andersom. Nieuw waren toen vooral de aankondigingen inzake een loonsombelasting en de automatische inflatiecorrectie van inkomsten- en loonbelasting. Het idee van de loonsombelasting (als instrument van regionaal beleid) is kennelijk van de baan; Financiën was ook duidelijk minder enthousiast dan Economische Zaken. Het denkbeeld van automatische inflatiecorrectie heeft inmiddels geleid tot een voorontwerp van wet. De gevraagde adviezen komen zo langzaam aan binnen op de Kneuterdijk. De regering overweegt nog in deze kabinetsperiode met een wetsontwerp te komen met betrekking tot deze jaarlijkse bijstelling van de tabellen.

Dit jaar geeft het dekkingsplan meer stof voor kritische overdenking. Terzake van algemeen belastingbeleid is in de nieuwe stukken eigenlijk alleen belangwekkend, dat thans iets meer wordt megedeeld over het nieuwe fiscale conjunctuur-politieke instrument, dat de bewindslieden blijkens eerdere mededelingen op het oog hebben. Het gaat om de (niet geringe) bevoegdheid de tarieven van de inkomstenbelasting, de loonbelasting, de vennootschapsbelasting en de omzetbelasting „gelijktijdig” met een beperkt percentage te verhogen of te verlagen, indien daartoe uit een conjunctureel oogpunt aanleiding bestaat. Een wetsontwerp is thans overigens nog niet ingediend.

DEKKINGSPLAN

Het plan, ter dekking van het door Minister Witteveen berekende bedrag van f. 645 mln., dat buiten de begrotingsruimte moet worden gedekt, ziet er als volgt uit voor 1970:

	(in f. mln.)
a. handhaving 6c punt vermogensbelasting	50
b. handhaving 46e punt vennootschapsbelasting	50
c. verhoging van tarief BTW (per 1 juli 1970)	105
d. wijziging tijdelijke investeringsheffing binnen BTW	440
	<hr/>
	645

De onder a, b en c genoemde posten kunnen uiteraard een structurele dekking bieden. Op jaarbasis betekent de tariefs-wijziging OB van 12% op 13% en van 4% op 4,3% (inclusief de verschuiving van een aantal goederen van het hoge

naar het lage tarief) een opbrengst van f. 310 mln.

De onder d genoemde maatregel biedt *geen structurele dekking*. Dit weet Minister Witteveen uiteraard en dit geeft hij op verscheidene plaatsen expliciet of impliciet toe. In de Slotbeschouwing had dit duidelijker kunnen geschieden.

In de Memorie van Toelichting bij het wetsontwerp tot wijziging van de omzetbelasting staat (blz. 1, l.k.), dat het kabinet „werd gedwongen tot voorstellen te komen waarvan het de bezwaren zeer wel onderkent”. Hoewel men begrip kan hebben voor afwijkingen van SER-adviezen én voor tijdelijke dekkingen *binnen een kabinetsperiode*, is het m.i. absoluut verwerpelijk de structurele dekking van blijvende uitgaven over te laten aan een volgend kabinet. Dit dreigt thans, mede gelet op hetgeen wordt medegedeeld over het voor 1971 uitgestippelde beleid, te geschieden. M.i. moet deze „hypotheek” in 1971 worden afgelost, hoe onaangenaam dit wellicht ook is in een verkiezingsjaar. Het een en ander betekent, dat alternatieve dekkingsplannen voor 1970 en 1971 dienen te worden overwogen. Mijn voorkeur gaat uit naar een plan, waarbij het SER-advies hoofdzakelijk wordt gevolgd voor 1970 ten aanzien van BTW-tarief en IB-aanpassing en waarbij voor 1971 een tijdelijke meeropbrengst van de investeringsheffing (ten dele) verdwijnt door voor dat jaar het oude schema aan te houden. Dit kan ook het investeringsvolume voor 1971 e.v. gunstig beïnvloeden. De Minister kan er dan niet onderuit in de Miljoenennota 1971 met voorstellen voor structurele dekking te komen.

Alvorens op het een en ander nader in te gaan, is het wenselijk de samenstelling van het te dekken bedrag nader te bezien en met name de vraag of daar nog speling inzit voor verschuiving naar 1971.

TE DEKKEN BEDRAG

Hoewel het niet uitgesloten moet worden geacht, dat volgens enige critici van de Miljoenennota een groter bedrag buiten de begrotingsruimte gedekt moet worden voor 1970 dan de f. 645 mln. die Minister Witteveen noemt, lijkt het verantwoord dit bedrag als uitgangspunt te nemen. Dit bedrag van f. 645 mln. is volgens de stukken als volgt opgebouwd (beslag op, c.q. verruimingen van de begrotingsruimte):

(in f. mln.)

1. Nadelig saldo aanpassing van de belastingheffing aan de louter-nominale-inkomensstijging	—	23
2. Definitieve dekking verhoging belastingvrije voet IB en LB	—	230
3. Verlies invoerrechten (Kennedy-ronde)	—	75
4. Tekort Gemeentefonds	—	220
5. Inhaal overschrijding begrotingsruimte 1968	—	42
6. Overige tekorten	—	43
7. Verlies bij vermogensbelasting als 6e punt vervalt	—	50
		— 683
8. Doorwerking vennootschapsbelasting	+	10
9. Doorwerking tabaksaccijns	+	28
		— 645

1. Tekort inflatie-aanpassing van f. 23 mln. te vermijden?

Zoals ook in het advies van de NEH-werkgroep over de automatische inflatie-aanpassing van de inkomstenbelasting¹ wordt uiteengezet, is de progressiefactor voor de totale belastingopbrengst geringer dan die voor alleen de inkomstenbelasting (plus voorheffingen). Bij een aanpassing aan de louter nominale-inkomensstijging van alleen laatstgenoemde belastingen ontstaat dan ook een tekort. De zgn. louter nominale-progressiekop van de totale belastingopbrengst is te gering voor deze aanpassing. Genoemde aanpassing vergt op jaarbasis f. 900 mln.; er is beschikbaar op jaarbasis f. 700 mln. Tariefsbijstellingen van niet naar de waarde geheven belastingen, zoals bijv. de benzine-accijns en de motorrijtuigenbelasting, zijn derhalve nodig, bij voorkeur ook op automatische basis in de toekomst.

Blijkens de stukken geschiedt het een en ander voor f. 177 mln., zodat een saldo te dekken blijft van f. 23 mln. (200-177). Dit nadelige saldo zou er niet geweest zijn, indien de benzine-accijns op 1 juli 1969 zou zijn verhoogd met 3½ cent i.p.v. met 2 cent. De onvolledige aanpassing geschiedde onder drang van de Tweede Kamer. Er lijkt hier nog een „reserve” te zijn van f. 67,5 mln. (één cent benzine-accijns = f. 45 mln.) voor 1970, eventueel voor 1971. Zou men deze aanpassing van de benzine-accijns wél tot stand brengen in 1970 dan is er geen saldo te dekken van f. 23 mln., maar (misschien) een additionele dekkingsmaatregel van f. 42,5 mln. In de stukken bespeur ik een zeker „dépit” bij de bewindslieden, dat de benzine-accijns onvolledig is aangepast. Overigens moet worden opgemerkt, dat deze materie in verschillende opzichten nog onvoldoende is bestudeerd. Is het wel juist bij deze specifieke verbruiksbelasting uit te gaan van dezelfde inflatie-sleutel als bij de inkomstenbelasting, in casu 11%? Vervolgens: in deze 11% zit thans verwerkt de correctie op de prijsindex voor de gezinsconsumptie met het oog op de eliminatie van de invloed van wijzigingen in de kostprijsverhogende belastingen en de kostprijsverlagende subsidies; is deze correctiefactor bij de specifieke verbruiksbelastingen wel juist?

Overigens raken we hier aan het punt, dat bij vorige incidentele tariefsbijstellingen van de inkomstenbelasting

bij mijn weten de correctiefactor nog niet werd toegepast (wel terecht in het voorontwerp van de automatische aanpassing). Blijkens de toelichting bij het nieuwe tarief is de 11% als volgt opgebouwd:

	prijsstijging	correctie	aanpassing
medio 1967 - medio 1968	2,9%	1,4%	1,5%
„ 1968 - „ 1969	6,5%	2,1%	4,4%
„ 1969 - „ 1971 (twee jr.)			ca. 5%
			11%

Dit percentage is dus lager dan ik verleden jaar schattenderwijs berekende, hetgeen uiteraard invloed heeft op de nieuwe tabel (geringere bijstelling)².

Tenslotte rijst de vraag of het tekort op jaarbasis ad f. 23 mln. reeds in 1970 zou behoeven te worden gedekt, nu de inflatie-aanpassing van de IB volgens de voorstellen in 1970 nog onvolledig is. Uiteraard is deze dekking wel nodig in 1971 en dat zou dan kunnen door de verdere aanpassing van de benzine-accijns. Voor 1970 zou deze post van f. 23 mln. m.i. kunnen worden geschrapt. De conjuncturele impuls zou wel nadelig kunnen worden beïnvloed.

2. Definitieve dekking verhoging vrije voet van f. 230 mln.

De reële belastingverlaging van 1969 door de (zeer wenselijke) voetverhoging van de IB was over 1969 slechts tijdelijk gedekt door de „inflatie-opbrengst” van de IB over 1968 en 1969. Nu de inflatie-aanpassing over deze jaren plaatsvindt, moet definitieve dekking worden gevonden. Volgens de vorige Miljoenennota (blz. 23) zou deze f. 230 mln. in 1970 door verhoging van de omzetbelasting worden gedekt. Dit wordt thans enigszins gecamoufleerd, maar geschiedt in feite wel alzo op de langere termijn. Het is thans volledig duidelijk, dat de voetverhoging niet ondergaat in de inflatie-aanpassing; laatstgenoemde komt „boven op” de voetverhoging.

3. Verlies invoerrechten (Kennedy-ronde) van f. 75 mln.

Een nadere motivering van de omvang van het uit hoofde van de doorwerking van de Kennedy-ronde voor 1970 nog te dekken bedrag van f. 75 mln. komt mij wenselijk voor (vgl. blz. 20 van de Miljoenennota 1969). Een structurele dekking is nodig.

4. Tekort Gemeentefonds van f. 220 mln.

Voor 1970 dreigt een tekort van f. 295 mln. Hiervan kan f. 150 mln., voornamelijk veroorzaakt door algemene salarismaatregelen, volgens de Minister worden gedekt uit de louter nominale toeneming van de belastingopbrengsten. De resterende f. 145 mln. plus een nog te dekken jaartranche van f. 75 mln. verklaart de f. 220 mln. De dekking van deze jaartranche uit de sanering van het Gemeentefonds in 1968 is wellicht onvermijdelijk in 1970.

Op blz. 89/90 van de Miljoenennota wordt voorgesteld de laatste tranche van de opheffing van het tekort Gemeentefonds 1968 ad f. 75 mln. ten laste van de begrotingsruimte voor 1971 te brengen, hetgeen ook afzonderlijke fiscale dekking impliceert. Aldaar wordt gesteld in vrij cryptische bewoordingen, dat bij de voorbereiding van de

¹ ESB van 24 september jl., no. 2714, blz. 919, r.k.

² ESB van 20 oktober 1968, no. 2664, blz. 920, noot 10. Vgl. mijn boekje *Eerherstel voor de inkomstenbelasting*, blz. 45 (Uitg. Noordduyn, 1969).

ESB

**onmisbaar bij het kritisch volgen van
het (sociaal-) economisch gebeuren**

begroting voor 1971 zal worden gezien of deze dekking dan kan worden gevonden in de hogere opbrengst in 1971 van het voor 1970 voorgestelde dekkingsplan. Aangezien het moet gaan om een structureel dekkingsmiddel kan, naar ik meen, alleen de BTW-verhoging (tot 13%) zijn bedoeld, die op jaarbasis f. 310 mln. oplevert, maar in 1970 slechts f. 105 mln. opbrengt, mede in verband met de voorgestelde inwerkingtreding op 1 juli 1970.

5. Inhaal overschrijding begrotingsruimte 1968 eerst in 1971?

De wijze van inhaal van de overschrijding begrotingsruimte 1968 blijkt heel duidelijk uit tabel 7.4 op blz. 99 van de Miljoenennota. De overschrijding bedroeg f. 123 mln. en wordt in 1969, 1970 en 1971 ingehaald voor resp. f. 39 mln., f. 42 mln. en f. 42 mln., tezamen f. 123 mln. Zie voor de inhaal in 1971: tabel 6.2 over de toetsing aan de trendmatige begrotingsruimte 1971. *Het lijkt mij, dat deze inhaal ad f. 42 mln. niet strikt nodig is in 1970* en zou kunnen worden uitgesteld tot 1971, zodat dan rond f. 85 mln. zou moeten worden gedekt.

6. Overige tekorten

Het bedrag van de overige tekorten van f. 43 mln. bestaat, indien ik het goed begrijp, uit rond f. 40 mln. voor maatregelen ten behoeve van minder draagkrachtigen. Blijkens blz. 20 van de Miljoenennota zal dit bedrag in 1970 moeten worden gedekt uit de tijdelijke meeropbrengsten van de nieuwe OB. Het is merkwaardig, dat deze post zo expliciet wordt gerelateerd aan de tijdelijke meeropbrengst van de OB.

7. Vermogensbelasting

Zie het dekkingsplan.

8. Opbrengst nieuwe vennootschapsbelasting

Aanvankelijk ³ was de hogere opbrengst van de nieuwe vennootschapsbelasting op jaarbasis (batenbasis) geraamd op f. 55 mln. Later ⁴ werd de raming f. 75 mln. Het enige verschil betrof de verzekeraars ⁵. Inmiddels zijn bij de behandeling in de Tweede Kamer nog verscheidene wijzigingen in het wetsontwerp aangebracht. Een nieuwe budgettaire raming was mij niet bekend.

Als dekking op-batenbasis (eveneens bij een tarief van 45%) geeft tabel 3.2 thans een cijfer van + f. 65 mln. In de begroting 1969 was reeds uitgegaan van + f. 55 mln., zodat de doorwerking in 1970 terecht + f. 10 mln. bedraagt. Het verlies van één punt vennootschapsbelasting is hierin dus al verwerkt.

Overigens betreft de nieuwe Vpb qua opbrengst eerst het begrotingsjaar 1971 (boekjaar Vpb 1970, aannemende, dat de nieuwe wet per 1 januari 1970 in werking treedt). De gewijzigde winstberekening voor levensverzekeraars geldt reeds voor 1969 (begrotingsjaar 1970). Ook het verdwijnen van de commissarissenbelasting betreft het begrotingsjaar 1970. Op blz. 79 van de Miljoenennota wordt voor deze posten, in vergelijking met 1969, geraamd resp. + f. 110 mln. en — f. 15 mln. ⁶.

De vraag rijst of de volgende conclusie nog juist is: aangezien de Vpb anders dan werd aangenomen bij de begroting 1969 niet in 1969 is ingevoerd, is de f. 55 mln. dekking voor dat jaar gevonden in de extra-opbrengst van de gewijzigde winstberekening voor levensverzekeraars.

Is het verlies aan commissarissenbelasting verwerkt bij de toetsing aan de begrotingsruimte voor 1970? Vermoedelijk zit deze post in de f. 65 mln. meeropbrengst per saldo van de Vpb.

VERHOOGING BTW UITSTELLEN TOT 1971

De conclusie van bovenstaande beknopte beschouwing over het te dekken bedrag voor 1970 ad f. 645 mln. is, dat dekking voor f. 23 mln. + f. 42 mln. = f. 65 mln. kan worden verschoven naar 1971. De tariefsverhoging van de omzetbelasting per 1 juli 1970 wordt hierdoor minder urgent. De Slotbeschouwing acht deze verhoging „een noodzakelijk element in het dekkingsplan”. Een argument hiervoor is, dat de structurele opbrengst van de BTW zou kunnen tegenvallen, waarvoor blijvende dekking in de toekomst nodig zou kunnen zijn. Dit argument is niet overtuigend. Het lijkt eerder te pleiten voor uitstel tot 1971, c.q. het aanvaarden van de verhoging met een open datum, zoals door het Tweede-Kamerlid Scholten is bepleit ⁷.

Een bezwaar van laatstgenoemde suggestie is, dat het psychologische bezwaar tegen een BTW-verhoging in 1970 niet wordt weggenomen. Zekerheid, dat de BTW in 1970 niet omhoog gaat, lijkt thans nog belangrijk. Overigens moet worden gewaarschuwd tegen een BTW-psychose. Minister Witteveen heeft volstrekt gelijk, dat de overgang van de oude naar de nieuwe OB een volstrekt andere operatie is dan een doorzichtige verhoging van het BTW-tarief met één of meer punten.

Door het verschuiven van de BTW-verhoging naar 1971 gaat in het dekkingsplan 1970 f. 105 mln. teloor. Door verschuiving van de genoemde f. 65 mln. (23 + 42) naar 1971 is nog f. 40 mln. blijvende dekking nodig voor 1970. Dit kan zo nodig gevonden worden in verdere aanpassing van de benzine-accijns aan de inflatie per 1970. Een voordeel van het uitstel tot 1971 is ook, dat de investeringsheffingen in de BTW in het eerste en tweede halfjaar van 1970 gelijk blijven aan elkaar.

OVERGANGSREGELING BTW OP INVESTERINGSGOEDEREN

Bij een zuiver werkende BTW rust er geen omzetbelasting op investeringsgoederen bij de ondernemer. De aan hem bij de aanschaf van investeringsgoederen in rekening gebrachte BTW wordt door hem ten volle verrekend met de fiscus. Deze aftrek van zgn. voorbelasting zou bij een zuiver werkende BTW 12% bedragen.

Aangezien onder de oude OB wel omzetbelasting rustte op het bestaande „machinepark” geeft de wet een overgangsregeling, hierop neerkomend dat de aftrek van voorbelasting bij aanschaffingen van investeringen niet terstond

³ Wetsontwerp 6000, Tweede Nota van Wijziging, dd. 29 juli 1968, blz. 14; vgl. Miljoenennota 1969, blz. 21.

⁴ Idem, Derde Nota van Wijziging, dd. 31 maart 1969, blz. 40.

⁵ In de plaats van de beëindiging van de dotatie aan en de afwikkeling van de Egalisatiereserve (tezamen f. 75 mln.) trad een beperking van de dotatie (f. 20 mln.) en een wijziging in de winstberekening (f. 75 mln. voor 1970).

⁶ Vgl. tabel 5.2, onder II, letter f.

⁷ Zie het *Algemeen Dagblad* van 19 september jl. Vgl. het *Financieele Dagblad* van 18 en 22 september jl. Een voordeel is dat het ingediende wetsontwerp in deze geest eenvoudig kan worden geamendeerd.

de volle 12% is, maar een bepaald, oplopend percentage. Indien de aftrek bijv. 30% bedraagt, is de investeringsheffing 70% van 12% = 8,4%. De kostprijs exclusief belasting wordt met deze heffing verhoogd. Het schema van de geldende overgangsregeling is als volgt:

jaar	aftrek	investeringsheffing
1969	30%	8,4%
1970	60%	4,8%
1971	90%	1,2%
1972	100%	0%

Het kabinet stelt nu het volgende schema voor (uitgaande van een verhoging per 1 juli 1970 tot 13%):

jaar	aftrek	investeringsheffing
1969	30%	8,4%
1970 - 1e halfjaar	30%	8,4%
1970 - 2e halfjaar	30%	9,1%
1971	60%	5,2%
1972	90%	1,3%
1973	100%	0%

Het zal duidelijk zijn, dat deze opschuiving van de afbraak van de investeringsheffing belangrijke *tijdelijke* baten oplevert in 1970 en met name ook in 1971. In 1972 is de heffing echter ook volgens het nieuwe schema belangrijk verminderd. In 1973 is zij nihil geworden. In de parlementaire stukken betreffende de BTW is ook herhaaldelijk gesteld, dat deze baten niet voor blijvende uitgaven kunnen worden bestemd; evenmin de voordelen door de verschuiving dus.

Interessant is ook in dit verband, dat aanvankelijk in het wetsontwerp (art. 16) een delegatiebevoegdheid was opgenomen om bij de zuiver werkende BTW (met 100% aftrek van voorbelasting) op conjuncturele gronden het aftrekrecht bijv. te beperken. Nadrukkelijk is toen gesteld, dat dan slechts sprake zou zijn van een „tijdelijke vergroting van financiële middelen” en dat er een zekere overeenstemming zou bestaan met schorsing van investeringsaftrek (niet als dekking beschouwd) ⁸.

Voor 1970 werkt de wijziging van het afbraakschema stellig als rem op de investeringen. De doorwerking in 1971 kan ongunstig zijn, gelet op de zorgen die toch reeds bestaan voor het investeringsvolume in dat jaar (zie de *Macro Economische Verkenning* en Prof. Stevers in de *Volkskrant* van 19 september jl.). Zoals bekend is de investeringsaftrek vanaf 9 april 1969 geschorst. Voor bestellingen tussen 8 januari 1969 en 9 april 1969 is de aftrek gedurende twee jaren 2½% per jaar. Daarvoor 2×5%. Het voorstel was aanvankelijk een veel geleidelijker afbraak van de investeringsaftrek.

Het grillige verloop van de effectieve prijzen van investeringen volgens het nieuwe schema van investeringsheffing en investeringsaftrek blijkt duidelijk uit onderstaand staatje.

jaar	prijs excl. belasting	OB: inv. heffing	inv. aftrek a)	prijs (effectief)
1968	100	9,6	5,48	104,12
1969 - tot 8 jan.	100	8,4	5,42	102,98
1969 - 8 jan. tot 9 april	100	8,4	2,71	105,69
1969 - vanaf 9 april	100	8,4	—	108,4
1970 - 1e halfjaar	100	8,4	—	108,4
1970 - 2e halfjaar	100	9,1	—	109,1
1971	100	5,2	—	105,2
1972	100	1,3	—	101,3

a) Investeringsheffing zit in de prijs waarover de investeringsaftrek wordt berekend. Verschillen tussen bestelling en levering zijn verwaarloosd.

Het is geen wonder, dat de ondernemers klagen over moeilijkheden bij de planning van de aanschaf van bedrijfsmiddelen. Moet inderdaad in 1970 een investeringsstaking worden gevreesd, indien in 1971 de effectieve prijs weer de aanvankelijk geplande van 101,2 zou worden (blz. 30, onderaan Miljoenennota)? M.i. kan dit meevallen en kan dit zondig worden vergoed door in 1970 de investeringsaftrek te herstellen. De bij de parlementaire behandeling van de BTW in het vooruitzicht gestelde vervangende maatregel (netto-investeringsaftrek) schijnt immers van de baan te zijn.

Eén van de onvolkomenheden van de Miljoenennota 1970 cum annexis is, dat nauwelijks wordt ingegaan op het prijseffect van de onderhavige investeringsheffing. Enige pertinente vragen aan de Minister hierover zijn wenselijk.

RESTITUTIE OUDE OB OP VOORRADEN

De Wet op de omzetbelasting 1968 (het woord BTW komt in de aanduiding niet voor!) verleent teruggaaf van OB met betrekking tot de op 1 januari 1969 aanwezige voorraden. Er was voor de teruggaaf geraamd f. 1.200 mln. (f. 600 mln. in 1969 en f. 600 mln. in 1970), maar dit blijkt nu f. 1.560 mln. te moeten worden.

De termijnen van één kwart vervielen op 1 juli 1969, 1 oktober 1969, 1 januari 1970 en 1 april 1970. Voor 1970 zou het tekort de helft van de f. 360 mln. = ca. f. 180 mln. betekenen. Het eerste voorstel is nu om de helft van de termijn van 1 april 1970 naar 1 januari 1971 te verschuiven, dus 1/8 van ca. f. 1.600 mln. terug te geven op 1 april 1970 en 1/8 op 1 januari 1971. In 1970 ontstaat er dan geen tekort. Er moet dan in 1971 nog ca. f. 200 mln. worden teruggegeven waarop niet was gerekend. Dit eenmalige bedrag wordt volgens de plannen kennelijk in 1971 gedekt uit de tijdelijke extra investeringsheffing. Via een delegatie kan nog meer tijdelijke dekking in 1971 nodig worden.

CONCLUSIE

Het opschorten van de overgangsregeling van de BTW biedt geen structurele dekking. Het is noodzakelijk dat in 1971, derhalve binnen de kabinetsperiode, blijvende dekking wordt gevonden. Anders laat Minister Witteveen een hypotheek na voor zijn mogelijke opvolger. De blijvende dekking in 1971 zal door verhoging van de BTW moeten worden gevonden. Dit is een reden temeer om in 1970 — conform het SER-advies — geen BTW-verhoging door te voeren. Na twee jaar rust in de normale tarieven moet de BTW-psychose verdwenen zijn. De dekking uit de tariefsverhoging van de BTW is voor 1970 ook minder nodig, omdat uit de buiten de begrotingsruimte te dekken posten enige naar 1971 kunnen worden verschoven. Zo nodig verdient een verdere aanpassing van de benzineaccijns aan de inflatie de voorkeur. De IB-aanpassing aan de inflatie zou in 1970 voor de helft kunnen geschieden. Het blijft een succes, indien de volledige aanpassing ten volle in het laatste jaar van de kabinetsperiode wordt gerealiseerd. De investeringsaftrek zou in 1970 kunnen worden hersteld.

J. H. Christiaanse

⁸ Zitting 1967-1968-9324, 9410, stuk nr. 10 (Eindverslag, blz. 4, 22 en 34).

Explosies, spiralen en knutselen

Prof. Dr. W. Hessel

NIEUWE VERSCHIJNSELEN

De *Macro Economische Verkenning 1970 (MEV)* is een gereede basis voor bespiegelingen over een aantal merkwaardige economische verschijnselen. Allereerst het frequent voorkomen van explosies. De economie lijkt een explosie-economie te zijn geworden, waarin schoksgewijze veranderingen de plaats hebben ingenomen van continue processen. Die explosies lijken voorts onderling in een zekere kettingreactie te staan, die, waar zij circulair is, in een spiraalwerking overgaat. Het bijzondere is dat het hier werkende maatschappelijke mechanisme de macro-economische prognoses doorbreekt. Een derde verschijnsel is van economisch-politieke aard. Het gecompliceerde prognostische rekenwerk schijnt aanleiding te zijn om meer dan ooit politiek knutselwerk te leveren om op grond van puur politieke prestige-overwegingen bepaalde maatregelen binnen te praten en binnen te rekenen. Al met al dus een spiraliserende explosie- en prestige-economie, die toch wel enigermate verontrust.

Overigens, wil men iets duidelijk maken dan kan men overdrijven. De lezer zij dus gewaarschuwd. De focus is gericht. Alles wat een tegenwicht zou kunnen vormen wordt buiten beschouwing gelaten.

EEN TERUGBLIK OP EXPLOSIES HIER

Uit de *MEV* blijkt dat het prijspeil nog sterker is gestegen dan tijdens de opmaak van het jongste halfjaarlijkse SER-rapport werd gedacht. De particuliere consumptie vertoont een prijsstijging van 6,5% en de gezinsconsumptie, voorheen kosten van levensonderhoud, 7,5%. Een last voor de toekomst vormt in het bijzonder de stijging van de woningbouwprizen. Die bedroeg maar liefst 10%.

Men kent de achtergrond: invoering van de BTW en het beleid van de betrokken bewindsman. Men kan het verschijnsel van de recente prijsexplosie echter ook in een historisch perspectief plaatsen. Er gingen immers aan vooraf een loonexplosie en een explosie na de loonexplosie van produktie en arbeidsproduktiviteit. Het gemeenschappelijk kenmerk is dat zij niet door het Centraal Planbureau werden en konden worden voorzien.

Er treden overigens meer verbazingwekkende mutaties op. Zo maken wij in 1969 een stijging van het exportvolume van niet minder dan 15% mee. Een exportexplosie dus. Daarnaast heeft de prijsexplosie een reactie van de lonen opgewekt. Men vreest nu een voortgaande spiraalwerking van lonen en prijzen, of zoals men nu ook wel

hoort, van prijzen en lonen. Alhoewel een dergelijke wisseling in de volgorde volstrekt in strijd is met de logica van de spiraaltechniek, is zij toch zinvol omdat de spiraalwerking hier juist geen puur mechanisch verschijnsel is.

Vermoedelijk ligt er een verband tussen de explosie van eerst lonen, daarna produktie en toen prijzen en export. Het merkwaardige nu is dat dit verband boven het economisch model van het CPB uitgaat. Sterker zelfs, zonder het prognostische werk van het CPB van zijn waarde te beroven, lijkt het aanvaardbaar te veronderstellen dat die kettingreactie een antwoord is van de economische werkelijkheid op de prognoses, die het CPB al jaren lang berekent. Kentheoretische fijnproevers zouden dit vermoede verband eens op de tong moeten nemen en dan verslag uitbrengen. In ieder geval lijkt het er op dat zodra men iets van de toekomst gaat zeggen de toekomst zelf meeluistert om vervolgens de profeet zo mogelijk in zijn hemd te laten staan.

VALUTA EN EXPLOSIES ELDERS

Wenden wij nu eens de blik naar, om te beginnen, Frankrijk. De oorzaken van de loonexplosie daar kent men. Het bijzondere was dat bij de Franse overheid — naar men zegt — de volgende gedachtengang leefde. Nederland heeft zijn loonexplosie overleefd, welnu is Frankrijk daarin kleiner dan Nederland? Kortom, export van explosiepolitiek. Belangrijker nog is het gevolg. Er werd op grond van politieke prestige-overwegingen geknutseld om aan devaluatie te ontkomen. De executie bleek echter niet afgesteld maar uitgesteld te zijn. De kettingreactie ging bovendien door. West-Duitsland moest ook een prestige ophouden. En daar werd een pseudo-revaluatie in elkaar geknutseld zonder dat binnen de EEG tussen de partners evenwichtige verhoudingen werden bereikt.

Op het moment dat dit geschreven wordt, is het nog niet duidelijk of ook hier slechts uitstel en geen afstel van executie kon worden bereikt. Uitstel of afstel, in ieder geval treden er gevolgen op. Het ziet er naar uit dat West-Duitsland een loonexplosie gaat doormaken met als gevolg voor Nederland de noodzaak de prognoses voor 1970 te herzien. Alom dus explosies.

DE SYNCHRONISATIE

Aan al dat wilde gedoe is intussen een nieuwe dimensie toegevoegd. Terwijl uit het nationale valuta-gehaspel blijkt dat de wil tot effectieve samenwerking van de EEG-

landen aan kracht heeft ingeboet, groeit de werkelijkheid naar een sterkere samenhang toe. Het CPB constateert namelijk dat de volumeconjuncturen vrijwel gesynchroniseerd zijn. Het probleem van een Europese conjunctuurpolitiek komt daarmee in een nieuwe fase. Nog even en ook explosies worden gesynchroniseerd.

Kortom, er ontstaat onder onze handen een economische eenheid die als zodanig conjunctuurbewegingen gaat vertonen. Nationaal kennen wij dat verschijnsel al. Conjuncturele faseverschillen tussen de provincies zijn niet van dien aard dat de ene provincie een hausse en de ander een depressie meemaakt. Synchronisatie is een bewijs van eenwording. Meer dan ooit behoeft de EEG dus een versterking.

OOK NOG EEN RENTE-EXPLOESIE?

Een variatie op het thema explosie is ook de sterke stijging van de rentestand. Het CPB signaleert de bron in de Verenigde Staten. Daar is het hoogste peil van de laatste 40 jaar bereikt. Via de internationale vermogensmarkt is deze rente-explosie ook in Nederland doorgedrongen. Een straf budgettair beleid, de kredietrestrictie en een stijging van de grondstoffenprijzen, die f. 500 mln. op onze betalingsbalans uitmaakt en daarmee het gunstig effect van onze export-explosie heeft opgeheven, voorts ook de ontwikkelingshulp, leiden tot een monetaire verkrapping als directe oorzaak van de sterke rentestijging.

Ongetwijfeld zal de sterke stijging van de grondstoffenprijzen een extra duw hebben gekregen door de synchronisatie van de volumeconjuncturen. Voorshands een belangrijk voordeel voor de ontwikkelingslanden. Men zou er blij mee moeten zijn ware het niet dat diezelfde synchronisatie later tot een scherpere daling zou kunnen leiden. De labiliteit in de wereldeconomie neemt dan alleen maar toe.

Men zou West-Duitsland overigens een verwijt kunnen maken. Het afzien van een tijdige revaluatie heeft tot een inflatie-import geleid ten gevolge waarvan men daar met ruime liquide reserves zit, die indirect hebben bijgedragen tot de monetaire verkrapping elders. Boontje komt om zijn loontje. Een loonexplosie schijnt in West-Duitsland, zoals gezegd, nabij.

De rentestijging geeft echter ook op zichzelf bezien redenen tot bezorgdheid.

EEN MOGELIJK CUMULATIEF EFFECT

In tegenstelling tot andere prijzen schuilt ons inziens in de rentestijging een cumulatief effect. Schrijver dezes heeft dat in een wat onleesbaar proefschrift betoogd. Praktisch kan dit effect geïllustreerd worden aan de hand van de woningbouw. De rentestijging leidt tot een aanzienlijke stijging van de nieuwbouwprijs.

Om dezelfde soort woningen te kunnen kopen heeft men dientengevolge een groter kapitaal nodig. In zoverre leidt rentestijging tot vergroting van de vraag naar kapitaal en daarmee moedigt zij zichzelf aan. En dan spreken wij nog niet over doorwerkingen in de economie. Zoveel lijkt ons zeker te zijn dat de spiraal van lonen en prijzen — een

spiraal binnen het econometrisch model van het CPB plus een spiraal die op wat langere termijn via explosieve kettingreacties lijkt te verlopen — niet onaangeroerd blijft door de drastische stijging van de rentevoet. In dit verband past het een opmerking te maken over de wijze waarop de sterke ruilvoetverslechtering blijkt te worden opgevangen. De vraag rijst namelijk of het wel juist is de daaruit volgende aanslag op onze betalingsbalans via de monetaire verkrapping op onze economie vrijwel direct te laten doorwerken.

BELEID OF KNUTSELEN?

Tot slot het voorgenomen beleid. Hier zien wij — maar waarschijnlijk zijn wij politiek bevooroordeeld — weer typisch geknutsel op basis van prestige-overwegingen.

Zoals elders in dit nummer ongetwijfeld nader uit de doeken zal worden gedaan wijkt de regering met cijfermatige redenen omkleed van het advies van de SER af. Zij slaagt er in die afwijkingen binnen te praten. Iemand die alleen maar wil rekenen zal gemakkelijk overtuigd kunnen geraken. Ziet men echter dat de prijs- en loonspiraal het probleem van het jaar is, dat wij nu eenmaal in een schouderchokkende economie blijken te zitten, dan rijzen sterke twijfels ten aanzien van de wijsheid der bewindslieden, met name op het punt van de belastingpolitiek.

Gelet op recente ervaringen is het te riskant de BTW toch in 1970 te verhogen en geen groter deel der inflatiecorrectie van de loon- en inkomstenbelasting te verschuiven en geen verhoging van de vermogensbelasting door te voeren. Kennelijk moet de verschuiving van directe naar indirecte belastingen nu zo nodig, terwijl zij — en het spoorboekje van het CPB, opgenomen in de *MEV*, laat daar geen misverstand over bestaan — de loon- en prijs-spiraal ongunstig beïnvloedt. Althans zou een verhoging van de directe belastingen en vergelijkbaar daarmee spaarloon een afzwakkende invloed hebben.

Maar ja, de regering heeft berekend dat het net nog kan, zonder echter aan de uitkomsten realistische waarschijnlijkheidswaarden toe te voegen. En dat is een rekenfout. Misschien kan het net nog met behulp van de nieuwe Loonwet. Al lijkt het dan niet uitgesloten dat niet alleen het economisch proces maar ook de economische orde explosies zal ondergaan. En dan zitten wij eerst recht in een explosieve economie.

SLOTOPMERKING

Wij zullen wel overdreven hebben. Misschien ook voelt het CPB dat zijn prestige is aangetast. Dit dan echter ter geruststelling. Het is mijn stellige overtuiging dat het een ramp zou zijn wanneer ook het CPB zou exploderen.

W. Hessel

P.S. Intussen heeft West-Duitsland de valutakoers losgelaten en heeft de Loonwet een (kleine?) orde-explosie opgewekt.

(I.M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

Twee Zwarte Pieten en gebrek aan instrumenten

Dr. C. de Galán

Er zijn in ons land op sociaal-economisch terrein belangrijke ontwikkelingen gaande, die tot veel geworstel aanleiding geven. Dit geworstel is niet van vandaag of gisteren, maar het komt in allerlei recente gebeurtenissen extra duidelijk tot uitdrukking. Het blijkt ook uit de *Macro Economische Verkenning (MEV)* en de Miljoenennota voor 1970.

De belangrijkste verschuiving en strijd is die tussen de collectieve en de particuliere sector, tussen welke sectoren overigens geen waterdichte schotten bestaan. Van het totale beschikbare inkomen ging in 1957 30,8% naar overheid en overgedragen inkomens tezamen. In 1969 was dit percentage opgelopen tot 44,9%¹. Aangezien ook nog een vrij constant aandeel van 5 à 6% naar sociale en pensioenfonds- en levensverzekeringen gaat, is het aandeel van de loon- en overige inkomens in dezelfde periode van bijna $\frac{2}{3}$ tot $\frac{1}{2}$ teruggedrongen. In de jaren 1968 tot 1970 vinden we hetzelfde: de collectieve sector groeit van 42,2 via 43,6 naar 44,9%². Marginaal bedraagt dit percentage volgens de *MEV* bijna 60.

Dit is de Grote Zwarte Piet van de inkomensverdeling. Een groot deel van het geworstel heeft ten doel deze Piet (een kopje) kleiner te maken en hem binnen de particuliere sector aan elkaar toe te spelen. Een eerste interessante vraag is: waardoor groeit de collectieve sector zo snel?

OVERDRACHTEN

Wat het overdrachtsinkomen betreft zijn er enkele bekende oorzaken. Ten eerste heeft het pakket zich uitgebreid, het aantal voorzieningen dus. Ten tweede is er per persoon een stijging geweest van de uitkeringen, die welvaartsvast zijn en af en toe extra worden verhoogd. Netto zijn ze nog iets meer toegenomen doordat er relatief wat minder belastingen en premies afgaan. Door een zekere vergrijzing en een lichte toeneming van het aantal van arbeid vrijgestelden is naar verhouding ook het aantal gegadigden toegenomen. Terloops kan hieraan nog worden toegevoegd, dat ook de kosten van de ziekteverzekering stijgen, door geringe produktiviteitsstijging en verbetering van de verstrekkingen.

Gezien deze oorzaken zal de algemene groeitendient zich wel voortzetten. Wél is het pakket van de sociale voorzieningen nu aardig afgebouwd, maar er zijn toch nog wensen (men denke aan de pensioenvoorzieningen). Een afbraak op onderdelen lijkt nauwelijks mogelijk. Wel kan de kinderbijslag worden beperkt, met name voor de hogere inkomensgroepen, maar dat betekent vooral een verschuiving binnen de particuliere sector. En met een beperking van de verplichte ziektekostenverzekering, die

overigens buiten de hier in het geding zijnde overdrachten valt, schiet ook niemand wat op behalve de particuliere verzekeraars. Efficiencyverbetering is natuurlijk altijd wel mogelijk, maar zal toch niet veel soelaas bieden. Nee, de overdrachten en sociale uitkeringen zullen blijven toenemen. In 1970 stijgen de premies voor de werkgevers met 0,6 en voor de werknemers met 0,5%.

DE OVERHEID

Zij het niet zo sterk, ook het aandeel van de overheid in het nationale inkomen groeit gestaag. Dat is onafhankelijk van de kabinetssamenstelling, al is er een neiging tot grotere stijging onder regeringen waarin de VVD is vertegenwoordigd. De belastingquote neemt toe ten gevolge van het progressie-effect, zowel over de reële- als over de nominale-inkomensgroei. De nominale-progressietop wordt weliswaar gecorrigeerd in de inkomstenbelasting, maar via andere belastingen toch weer binnen gehaald. Het gevolg van deze progressieontvangst, voor het huidige kabinet een dubbele fundamentele beleidsombuiging, is een jaarlijkse stijging van de belastingquote met zeker $\frac{1}{2}$ %. Daarnaast worden nog regelmatig enkele belastingen verhoogd en stijgt ook het niet-fiscale inkomen van de overheid de laatste jaren aanzienlijk.

Ook de uitgaven van de overheid vertonen een overeenkomstige uitbreiding, zij het over het geheel van de afgelopen twaalf jaar minder dan de belastingquote. Betekent dit dat de collectieve voorzieningen naar verhouding groeien? Nauwelijks. De materiële overheidsconsumptie vertoont trendmatig eerder een lichte teruggang in vergelijking met het nationale inkomen, al is er in het huidige en komende jaar een lichte groei ten gevolge van grote militaire uitgaven. Bij de overheidinvesteringen zien we het omgekeerde. Die vertonen wel op lange termijn een lichte relatieve toeneming, maar juist niet in 1969 en 1970. Reëel gezien blijft de omvang (dus niet het aandeel!) van deze investeringen in de twee genoemde jaren precies gelijk, hetgeen inhoudt dat ze bij de gemeenten in volume achteruitgaan. De overheid heeft namelijk in deze jaren veel last van prijsstijgingen, die de gehele nominale groei opslokken.

En dat brengt ons op de belangrijke oorzaak van de stijging van het overheidsaandeel. Het zijn de prijsontwikkelingen, waaronder begrepen die van de ambtenaren-

¹ Zie het 14e halfjaarlijks economisch rapport van de SER van juni jl.

² Exclusief fondsen en levensverzekering. Deze cijfers, ontleend aan de *MEV*, wijken iets af van die in het SER-advies.

salarissen, die het leeuwedeel voor hun rekening nemen. Van 1957 tot 1969 zijn de salarissen van de overheid als percentage van het netto nationale inkomen tegen marktprijzen gestegen van 9,7 naar 12,2 en dat percentage neemt in 1970 verder toe.

De overheid is nu eenmaal zeer arbeidsintensief. De produktiviteit neemt, zoals algemeen in de dienstensector, maar weinig toe. Het aandeel van de overheid (excl. militairen) in de beroepsbevolking groeit ook enigszins. En het salarisspeel is in de afgelopen twaalf jaar meer gestegen dan in de particuliere sector. In een wat andere belichting betekent dit alles ook, dat de nationale produktiviteitsontwikkeling niet zo gunstig is als die van de bedrijven en het is deze laatste die altijd in de overzichten vermeld staat.

De overheid *doet* dus wel iets meer, maar belangrijker is dat zij meer *kost*. Efficiencyverbetering en vermindering van taken kan wel iets opleveren (en dat zal terwille van andere overheidsvoorzieningen ook wel nodig zijn), maar de tendentie zal vooralsnog blijven bestaan. Een andere wijze van betaling van overheidsdiensten, meer volgens het prijsmechanisme, is hoe theoretisch aantrekkelijk ook niet eenvoudig op grote schaal te realiseren en biedt voor het onderhavige probleem ook geen oplossing. Met andere woorden, ook het overheidsaandeel zal wel blijven stijgen (dat is met zoveel woorden het streven van de huidige regering) en men mag slechts hopen dat dit meer dan tot nu toe tot uitbreiding van het voorzieningspakket zelf zal leiden.

EEN BUNDEL SPIRALEN

De Zwarte Piet van de groeiende collectieve sector wekt weerstanden. Men probeert hem d.m.v. nominale verhogingen van lonen en prijzen door te geven, in welk proces door de welvaartsvastheid van de uitkeringen en het progressie-effect in de I. B. toch het collectieve aandeel stijgt, maar wat de overheid betreft weer in salarissen en prijsstijging verloren gaat. De belastingen zelf leiden weer tot inkomenseisen. Enzovoort, een bundeltje spiralen. Uiteindelijk zijn in de afgelopen twaalf jaar de overige inkomens meer aan de verliezende hand geweest dan de lonen, met uitzondering van de periode 1966 tot 1968. Maar deze globale *categoriale* verdelingscijfers zeggen niet veel, al krijgen ze, ook in de onderhandelingen, veel aandacht. Per hoofd zal de inkomensontwikkeling in de beide categorieën minder uiteenlopen en interessanter zou het zijn te weten hoe de *personele* verdeling van de beschikbare inkomens door de beschreven ontwikkeling is beïnvloed. De sociale lasten zijn, zeker in combinatie met de inkomstenbelasting, ten dele degressief.

Zoals bekend zijn de reële lonen in 1969 maar weinig gestegen. Door de uiteenlopende prijsindexcijfers voor hogere en lagere inkomensgroepen, zijn de lagere loontrekkers er relatief nog minder gunstig uitgekomen. Met de spiralen schiet in elk geval bijna niemand iets op.

Vandaar het SER-advies van juni jl. Dat hield een loffelijke poging in om de produktiegroei van het komende jaar op een planmatiger manier te verdelen. De SER sprak zich uit over de prijsstijging, over de aan de prijzen en aan de produktiviteit geïndexeerde lonen, en logischerwijs ook over belastingen, overheidsuitgaven en tarieven van overheidsbedrijven. De regering volgt het advies globaal wel, maar wijkt toch net iets af door de indirecte belastingen meer te verhogen en de directe meer te verlagen. Deze uiting van VVD-hobbyïsme is natuurlijk-geoorloofd, maar wel dom, omdat daarmee formeel het plan op losse schroeven

staat en de regering een tweede Zwarte Piet aan zich heeft getrokken. De SER was uitgegaan van een contractloonsstijging van slechts 5%, waardoor de loonsom per werknemer met 7% zou toenemen. En dit ondanks de druk op de arbeidsmarkt, ondanks de 1% grotere stijging van de meerjarige contracten, ondanks het vervallen van de duurtetoelag van 1969. Het zou uiterst moeilijk geweest zijn deze beperkte loongroei te realiseren en een aantal vakbonden had ook al verzet aangetekend. Thans kunnen we de 7% loonsomstijging wel vergeten, gezien ook de ontwikkelingen aan het Loonwetfront, die de vakcentrales opnieuw een dankbaar aangegrepen uitweg hebben geboden. Net zoals het vorige jaar, toen in de MEV een verwachte loonsomtoeneming van 6½% stond, valt ook nu weer 10% te voorspellen. En dus zal ook de verhoging van het prijsniveau groter zijn dan wordt verwacht, zeg 5% in plaats van 3½%.

De overheid zal door dit alles meer ontvangen, maar ook meer besteden, nominaal gezien. Er is overigens reden te veronderstellen dat de overheid haar begrotingstekort onderschat. Ten eerste vallen de uitgaven, ook reëel, altijd tegen. Ten tweede is er een grote onzekerheid over de opbrengst van de BTW, die te hoog lijkt geschat. En ten derde wordt bij de inkomstenraming uitgegaan van een nationale produktiegroei van 4,8% (structureel), wat voor het volgend jaar aanzienlijk te hoog is. Van enige tegendruk is in deze begroting in ieder geval geen sprake, hetgeen ook niet te verwachten was nu de oorspronkelijke Zijlstra-norm met veel relevantiegegoochel is omgezet in een van jaar-op-jaar-gelijk-tekort-norm.

1969 was een jaar van bestedings-(export en investeringen) en kosten-(importprijzen en indirecte belastingen)inflatie. 1970 zal meer een jaar worden van kosteninflatie van de zijde van de lonen, mogelijk versterkt door een overheidsbestedingsoverschot.

BELEIDSINSTRUMENTEN

Hier komt een tweede grote worsteling naar voren: om instrumenten. Hoe houden we de economische ontwikkeling in de hand?

Er is, althans in jaren van overbesteding en inflatie, van een compenserend budgettair beleid nauwelijks sprake meer. Tegendruk wordt in de filosofie van gelijkblijvende tekorten en een basis van 4,8% produktiestijging niet meer geboden. De (compenserende) indirecte belastingen leiden tot kostenverhogingen. Structureel *moeten* de overheidsuitgaven en de inkomensoverdrachten trouwens wel toenemen.

Er is eigenlijk geen loonpolitiek meer; de contradictie „vrije loonpolitiek” duidt daar ook op. Met de nieuwe Wet op de loonvorming probeert de regering een instrumentenpotentieel in handen te krijgen. Maar ten eerste is nog niet zeker of ze dat krijgt (Eerste Kamer), ten tweede is het de vraag wanneer het gebruikt wordt en ten derde hoe effectief het dan is. Op zichzelf is de in de Tweede Kamer gemaakte wet op de loonvorming niet onjuist, maar zij had ter wille van de aanvaardbaarheid en van de effectiviteit vergezeld moeten gaan van andere inkomensmaatregelen.

Er is nog enige prijspolitiek, maar uit haar aard tijdelijk en aan een juiste timing heeft het ontbroken door, halsstarrigheid van de regering. Het ziet er niet naar uit dat dit beter wordt.

Afgezien van de investeringsaftrek hebben we dus eigenlijk alleen het monetaire beleid over. Dat is in een over-

bestedingsperiode wel effectief, maar niet toereikend en bij al te straffe hantering niet ongevaarlijk voor investeringen en werkgelegenheid. Nederland staat overigens in het zich vooral verlaten op monetaire maatregelen niet alleen. Ook in het buitenland is dit het voornaamste middel, zij het bijv. in de Verenigde Staten, West-Duitsland en België aangevuld met budgettaire politiek³.

We worstelen dus met gedecentraliseerde, ongecoördineerde economische beslissingen, waarin de genoemde Zwarte Piet zijn rol speelt. De SER heeft zoals gezegd voor het komende jaar een poging tot planmatige aanpak gedaan, maar deze poging is door de Miljoenennota en de strijd aan het Loonwetfront in de kiem gesmoord.

Het ontbreekt aan instrumenten, aan planning en aan visie. De vraag is natuurlijk of dat erg is. Gevolgen zijn er vooral in drieërlei opzicht. Er is inflatie; dat is zolang Nederland niet méér infleert dan het buitenland en indien de pensioenen welvaartsvast worden gemaakt, niet zo erg. Maar het laatste jaar was wel te gortig en die pensioenen zijn nog niet zo ver. Daarnaast is er het gevaar van schommelingen; de monetaire verkrapping kan op een bepaald moment tot een liquiditeitscrisis leiden. En ten derde gaat de huidige ontwikkeling ten koste van de reële overheidsinvesteringen, die althans niet méér groeien dan de overige bestedingen en dat is te weinig.

Ongunstige gevolgen dus. Er zou iets moeten gebeuren. Wat? Algemeen antwoord: een intensieve speurtocht naar nieuwe instrumenten. Mooi zou ook zijn een verandering van mentaliteit of althans het aanvaarden van een groeiende collectieve sector, maar afgezien van de bijdrage daartoe van nieuwe maatregelen lijkt mij dat moeilijk te verwezenlijken. Ondanks enig gepeins ben ik wat het instrumentarium betreft ook niet veel verder gekomen. Wel kunnen de terreinen wat nader worden afgebakend.

Ten eerste is nodig een op degelijke inventarisatie en analyse gebaseerde toekomstplanning met daarin streefcijfers voor de verdeling. In de trant van de brochure *Om de kwaliteit van het bestaan*⁴ en van de Groeinota van het kabinet-Cals (Den Uyl). Daarin past aan taakstellende planning van de overheidshuishouding zelf, waartoe de voorlopige begrotingen voor komende jaren, zoals nu gemaakt, een begin vormen. De indicaties zouden niet in bedragen maar als percentages van macro-grootheden moeten worden gegeven. Ze blijven overigens met grote onzekerheden omgeven en moeten dus jaarlijks worden bijgesteld.

Ten tweede lijkt mij een inkomensbeleid urgent. Verschillende maatregelen, stuk voor stuk van beperkte strekking, maar als geheel niet onbelangrijk en klimaatverbeterend, kunnen worden genomen⁵. Een dergelijk beleid lijkt onmisbaar voor het accepteren van een groter aandeel voor de collectieve sector en van een loonpolitiek, die binnen dit kader natuurlijk noodzakelijk is. In de *uitvoering* zou dat loonbeleid dan ook niet te pietepouterig moeten zijn en op inkomensnivellering moeten worden gericht, waartoe het zich over alle loontrekkers zou moeten uitstrekken.

Ten derde is visie nodig op de industriële herstructurering en een wetenschapsbeleid, bijv. door middel van een apart ministerie, zoals onlangs in de Tweede Kamer door de oppositie voorgesteld. Voor de herstructurering en de voortdurende produktiviteitsgroei blijft overigens een lichte overspanning aantrekkelijk, zodat we niet de inflatie geheel moeten uitbannen; dat zou trouwens toch een illusie zijn. Een sterkere greep van de overheid op de investeringen lijkt in dit kader ook aantrekkelijk.

In dit uiterst schetsmatig aangeduide geheel past het hanteren van spaar- of investeringsloon⁶. Ook is een hernieuwd budgetbeleid op zijn plaats, dat vooral van belastingverschuivingen (veelal verhogingen) gebruik maakt. Van al of niet automatische correcties zou moeten worden afgezien.

Het is duidelijk, dat de hier genoemde ideeën, die geen originaliteit pretenderen, tegen de heersende stroom oproeien. Ze houden in dat de overheid meer instrumenten in handen krijgt, terwijl dat er in feite na 1945 steeds minder geworden zijn. Nog wezenlijker is, dat ze op coördinatie neerkomen en op het primaat van de landspolitiek, terwijl de nu weer opkomende ideologie die is van de autonomie in eigen kring. In die laatste context zie ik geen mogelijkheid om uit de problemen te komen. Te voorzien valt eerder, dat de botsingen tussen de collectiviteit en de private sector steeds heviger zullen worden en dat die de onderlinge twisten in de private sector — om zeggenschap en materie — zullen overstemmen. De voorboden zijn op allerlei terreinen, niet alleen economische, merkbaar.

WERKLOOSHEID

Planning, vooral van de arbeidsmarkt, is ook vereist met het oog op een ander punt dat uit de *MEV* naar voren komt en dat het vorige jaar al was te voorzien. De werkloosheid ligt blijvend op een hoger peil (60.000) dan we jaren lang in Nederland gewend waren. Het Centraal Planbureau verwacht ook geen verdere daling, eerder een lichte neiging tot het omgekeerde. De structurele groei van het arbeidsaanbod is met 25.000 manjaren ook geringer dan vroeger werd aangenomen. Voeg daarbij de arbeidstijdverkorting en het is duidelijk dat zich ook op de arbeidsmarkt verschuivingen en geworstel voordoen. Ondanks de immigratie van arbeidskrachten ontwikkelt de verhouding tussen beroeps- en totale bevolking zich niet gunstig en dat geeft weer aanleiding tot meer inkomensoverdrachten. Het arbeidsmarktbeleid verschuift wel, in kwalitatieve richting, maar gevreesd moet worden niet snel genoeg. Dat de bedragen voor regionaal beleid in het komende jaar worden verminderd, is een averechtse maatregel. Al eerder heb ik bepleit om juist in een redelijk evenwichtige arbeidsmarkt de regionale ombouw te bevorderen.

Tenslotte past nog één opmerking. In het voorgaande is enkele keren gesteld dat de ontwikkelingen anders zullen verlopen dan wordt aangenomen. Los daarvan staat, dat ook de prognoses met veel onzekerheden zijn behept. Zo weten we pas nu, in september 1969, dat de loonsomstijging in 1968 niet 7, maar 8½% is geweest. Ook het buitenland blijft zo'n onzekere factor. Zoals Minister De Block in het Woord Vooraf bij de *MEV* terecht schrijft: „Met nadruk zij gesteld dat de gegeven prognoses een grote onzekerheidsmarge bevatten”. Het zij zo. Met evenveel nadruk blijkt uit de *MEV* opnieuw hoe nuttig het CPB en zijn voorspellingen zijn.

C. de Galan

³ *MEV 1970*, hoofdstuk 2.

⁴ Uitgave Wiardi Beckman Stichting 1963.

⁵ Vgl. de brochure *Inkomensverdeling*, W.B.S. 1969.

⁶ In dit kader was het geen gek voorstel van CNV en NKV om bij overheidsingrijpen in CAO's het te grote loondeel te blokkeren.

Pensioenverzekering in de publiciteit

In mei en juli jl. heeft ESB een aantal artikelen gepubliceerd, dat sterk de aandacht heeft getrokken. Zij waren van Drs. G. Nootboom, chemicus („Levensverzekeringen en pensioenen: duur gekocht?” in ESB van 7 mei jl., resp. „Het spaarloon van Tweede-Kamerleden” in ESB van 28 mei jl.) en van de heer W. B. Koelman, actuaaris („Kostprijs van pensioenen” in ESB van 9 juli jl.). Deze artikelen hadden de pensioenverzekering tot onderwerp, met name de vraag of de daarvoor door het levensverzekeringsbedrijf gevraagde premiën niet aanzienlijk verlaagd zouden kunnen worden. Het levensverzekeringsbedrijf heeft gebruik gemaakt van de mogelijkheden, welke ESB als „open forum” biedt. Hieronder is afgedrukt een reactie van de heer J. A. Harteloh, Directeur Bureau voor Groepsverzekering van de Nationale-Nederlanden. De heren Nootboom en Koelman dragen in een naschriftje elk nog het hunne aan de polemiek bij.

Enkele recente publikaties in *Economisch-Statistische Berichten* en een aantal daaraan gewijde beschouwingen in dag- en weekbladen hebben de pensioenverzekering in ons land onder de publieke aandacht gebracht. Het begon met publikaties van Drs. G. Nootboom, die zich naar aanleiding van ervaringen met zijn eigen pensioenregeling meer algemeen in de pensioenverzekering is gaan verdiepen en tot een aantal markante en kritische uitspraken is gekomen. Hij maakt daarbij het voorbehoud dat hij geen deskundige is op pensioengebied en hij spreekt de hoop uit dat wél deskundigen hun licht over zijn betoog zullen laten schijnen.

Enkele deskundigen zijn hierop ingegaan. Van dezen heeft de heer W. B. Koelman, actuaaris, de meeste publiciteit weten te verwerven, voornamelijk doordat hij zich ogenschijnlijk achter de conclusies van de heer Nootboom plaatst en daardoor — wederom ogenschijnlijk — één zekere deskundige status verleent aan de kritiek van de heer Nootboom. In een interview met *Elseviers Weekblad* hebben tenslotte de heren Drs. Th. C. L. Kok en Drs. K. de Liefde, resp. actuaaris van een levensverzekeringmaatschappij en actuaaris bij het GAK te Amsterdam, een aantal opmerkingen gemaakt die er toe kunnen bijdragen het beeld dat de heren Nootboom en Koelman hebben opgevoerd wat minder zwart-wit te maken.

Teneinde enige lijn te brengen in de veelheid van punten, waarover de heren Nootboom en Koelman zich uitspreken lijkt het mij goed deze eerst op een rij te zetten. Om dan te beginnen met de heer Nootboom:

- De voorlichting aan werknemers deugt niet.
 - De structuur van de pensioenregeling deugt niet.
 - De pensioenregeling belemmert, door haar structuur de arbeidsmobiliteit.
 - Kamerleden hebben zich exorbitant hoge pensioenen weten te verschaffen.
 - Pensioenpremies zijn veel te duur.
- Vervolgens de punten van de heer Koelman. Deze houdt zich eigenlijk alleen bezig met de hoogte van de pensioenpremies (c.q. koopsommen). Hij doet dit echter gedetailleerder dan de heer Nootboom en behandelt:
- De invloed van de keuze van de sterftetafel.
 - De invloed van de veronderstellingen t.a.v. administratiekosten.
 - De invloed van de keuze van rentevoet.
 - Het systeem-Koelman voor rentevaste beleggingen,

Het is duidelijk dat het laatste punt van de heer Nootboom zich laat combineren met de detailpunten van de heer Koelman. Voorts kan de kritiek op pensioenen voor Kamerleden beter buiten beschouwing blijven, omdat dit een politiek geëngageerd probleem is dat bovendien het pensioenvraagstuk als zodanig eigenlijk niet raakt.

DE VOORLICHTING AAN DE WERKNEMER

In ons land worden werknemerspensioenrechten, voor zover ondergebracht bij levensverzekeraars, in overgrote meerderheid belichaamd in contracten tussen de levensverzekeraar en hetzij de werkgever hetzij een aan de betrokken onderneming verbonden pensioenstichting. Om twee redenen is het in het algemeen niet gebruikelijk en ook niet juist dat verzekeraars rechtstreeks contact met werknemers onderhouden:

a. Een collectieve pensioenverzekering, gesloten tegen gereduceerde tarieven, veronderstelt een zoveel mogelijk vereenvoudigde administratie en behandeling. Besprekingen vinden daarom plaats met de werkgever c.q. het Stichtingsbestuur. Informatie over alles wat met de pensioenverzekering verband houdt wordt in principe centraal aan werkgever of Stichtingsbestuur verstrekt. Dit neemt niet weg dat in beperkte mate en in bepaalde gevallen — en zeker nadat de werknemer met medeneming van zijn verworven pensioenrechten de dienst van de onderneming verlaten heeft — door de verzekeraar rechtstreeks inlichtingen aan een werknemer kunnen worden verstrekt. Dit brengt mij tot de tweede reden.

b. Juist in de door de heer Nootboom zo duidelijk uitgesproken gedachtengang, dat de dóór of vóór hem betaalde pensioenpremie een stuk van zijn salaris is, moet een verzekeraar zich zoveel mogelijk onthouden van interventie in het stuk „loonoverleg” dat een pensioenregeling dan toch feitelijk is. Ook deze overweging staat niet in de weg aan informatie rechtstreeks aan de werknemer in daartoe geëigende gevallen. In de Algemene Eisen die de Pensioen- en Spaarfondsen Wet stelt aan polissen waarin pensioenregelingen worden vervat, wordt met zoveel woorden gezegd dat de werknemer rechtstreeks van de verzekeraar inlichtingen moet kunnen krijgen nopens zijn aanspraken, voor zover de werkgever of de pensioenstichting hem die informatie niet verstrekt. Hieruit blijkt dat ook de

wetgever begrip heeft voor de complexe relaties die er bestaan tussen werknemer, werkgever c.q. pensioenstichting, en verzekeraar.

Het moge duidelijk geworden zijn dat ik volledig begrip heb voor de behoefte aan informatie aan de zijde van de heer Nooteboom en meer algemeen van de werknemer. Hij heeft gelijk als hij recht op zulk een informatie claimt. Hij moet echter normaliter bij zijn werkgever c.q. de pensioenstichting zijn en slechts in uitzonderingsgevallen bij de verzekeraar.

STRUCTUUR VAN DE PENSIOENREGELING

De heer Nooteboom heeft ernstige kritiek op de benaming *eindsalarissysteem* voor een pensioenregeling waarbij het pensioen direct samenhangt met het laatst genoten salaris, doch waarbij de achterstand in financiering die ontstaat bij tussentijdse salarisverhogingen wordt ingelopen door middel van inhaalpremies in de resterende jaren. Het is juist dat deze financieringsmethodiek tot een niet volledige realisering van het eindsalarissysteem leidt bij tussentijds verbreken van de dienstbetrekking. De dan nog niet betaalde inhaalpremies leiden dan tot een lager pensioen. Mooier zou het zijn als bij elke salarisverhoging de achterstand direct zou worden ingehaald door storting van een zgn. backservice-koopsom. De heer Nooteboom zou echter moeten bedenken dat de ontwikkeling van de pensioengedachte nog in volle opmars is. Behartigenswaardig is wat Drs. T. C. Braakman hierover zei in een lezing gehouden op de Verzekeringsdag 1969 in het RAI-gebouw te Amsterdam:

„Het pensioenbegrip is in de laatste twintig jaar eerst evolueerd van een dichtbij een *gunst* liggende arbeidsvoorwaarde van het tweede plan tot een met arbeid nauw verbonden vorm van uitgesteld loon. Thans beweegt het zich duidelijk en snel in de richting van een aan post-actieven toekomend sociaal *recht* op levensomstandigheden, welke vergelijkbaar dienen te zijn met die van de laatste periode van activiteit.

Natuurlijk is een dergelijke voorstelling van zaken enigszins geschematiseerd; toch valt de geweldige evolutie in het denken over pensioen, van werkgevers en werknemers beiden, duidelijk te onderkennen. Het is daarbij merkwaardig dat deze evolutie niet geheel of in hoofdzaak is afgedwongen in het overleg over arbeidsvoorwaarden, integendeel is het tot voor enkele jaren zo geweest, dat de werknemersorganisaties een relatief lage prioriteit aan dit probleem toekenden.

Parallel met het denk-proces, waarin pensioen evolueerde van *gunst* naar *recht*, ontwikkelde zich de pensioenhoogte van aanvankelijk uiterst bescheiden (passend bij het begrip *gunst*) tot hier en daar thans liggend op een door mij als ideaal beschouwd peil (passend bij het begrip *recht*).”

Het is geen toeval dat dit geluid uit verzekeraarskring komt, en het staat ook niet op zichzelf. Wellicht is het hier de plaats om nog eens duidelijk te zeggen dat als er dan een snelle ontwikkeling in de pensioengedachte gaande is en als dan — gelukkig — in toenemende mate werknemers, ook in dienst van particuliere werkgevers, tegenwoordig pensioenrechten hebben op basis van een eindsalarissysteem of een systeem dat daar dicht bij komt, dit mede en in sterke mate het gevolg is van activiteiten van levensverzekeraars, makelaars en adviseurs, die deze ontwikkeling hebben ondersteund door niet op te houden met ijveren voor betere pensioenregelingen. Ik geef toe dat hierbij niet alleen sociale bewogenheid, maar eerder commerciële interesse de drijfveer was en nog steeds is. Ik geef dit zelfs graag toe omdat het eens te meer aantoonde dat commerciële motieven niet strijdig behoeven te zijn met ideële of sociale doelstellingen, zoals helaas juist ten aanzien van verzekering in het algemeen zo vaak en zo graag wordt geponeerd.

Het moet ook duidelijk zijn dat de heer Nooteboom de levensverzekeraars niet als tegenstanders op zijn weg vindt als hij streeft naar nog betere pensioenconstructies zoals een pensioen dat bij indiensttreding reeds onmiddellijk gebaseerd wordt op het te bereiken eindsalaris. Hoewel ik niet zie hoe een eindsalaris reeds op 25-jarige leeftijd ook maar enigermate reëel kan worden geschat, zou ik als verzekeraar een benaderingsmethode — welke dan ook — graag accepteren. Kritiek en verlangens op dit punt behoren echter in de eerste plaats thuis in het overleg tussen werkgever en werknemer.

Overigens moet wel bedacht worden dat het spreekwoord „de wal keert het schip” ook hier werkt. De werkgever die bij salarisverhogingen gedwongen zou zijn altijd de achterstand in backservice direct met een koopsom in te halen en de werkgever, die in het „ideale” eindsalarissysteem van de heer Nooteboom gedurende de carrière van de werknemer telkens geconfronteerd wordt met tóch optredende achterstanden doordat aanvankelijk het te bereiken eindsalaris te laag werd geschat, zouden hun tegendruk tegen salarisverhogingen ongetwijfeld versterken. Dit zou een remmende invloed op de salarisontwikkeling hebben.

Ook de overheid — en met name dan de fiscus — zou eerst nog een rigoureuze ontwikkeling moeten doormaken voor en aler een pensioenregeling die reeds bij aanvang gebaseerd wordt op het te bereiken eindsalaris fiscaal geaccepteerd zou worden.

Niettemin, het is de moeite waard over dergelijke desiderata te denken. Dat dit ook en met name in levensverzekeraarskringen gebeurt blijkt o.m. uit de voorstellen die een grote groep levensverzekeraars gezamenlijk heeft gedaan in het kader van besprekingen met een groot bedrijfspensioenfonds. Daarbij zijn reeds in 1968 wegen aangegeven voor het voorkomen van het ook door de heer Nooteboom gesignaleerde pensioenverlies bij verandering van werkring. Ook in de eerder aangehaalde rede van Drs. Braakman werden constructieve gedachten geuit ten aanzien van verdere verbeteringen op pensioengebied¹. Al met al mag terecht geconstateerd worden dat levensverzekeraars voorop lopen waar het gaat om stimulering van de ontwikkeling van vooruitstrevende pensioenopvattingen.

ARBEIDSMOBILITEIT

De heer Nooteboom voelt zich, volgens het interview in *Elseviers Weekblad* van 26 juli 1969, het meest gekweld door de gedachte dat de arbeidsmobiliteit door de structuur van de werknemerspensioenregeling in sterke mate geweld wordt aangedaan.

Veel van wat onder „structuur van de pensioenregeling” is gezegd moet ook bij dit punt in aanmerking worden genomen. Het komt er telkens weer op neer dat oplossingen gezocht moeten worden voor financiering van achterstanden. Verzekeraars kunnen — en willen — daarbij adviserend en voorlichtend optreden; de bereidheid bepaalde financieringsmethodes te accepteren behoort — ik herhaal het nog maar eens — thuis in het overleg tussen werkgever en werknemer. Een gelukkige omstandigheid is dat er — indien die bereidheid bestaat — bepaald mogelijkheden zijn die aan de eisen van een grotere arbeidsmobiliteit tegemoetkomen. Ook hiervoor verwijs ik naar de eerder aangehaalde rede van Drs. Braakman.

¹ De volledige tekst van de lezing van Drs. Braakman verscheint in *Het verzekeringsarchief* van oktober a.s.

Enkele opmerkingen naar aanleiding van uitspraken van de heer Nooteboom in dit verband mogen m.i. niet achterwege blijven. Indien een oudere werknemer de dienst verlaat vervalt weliswaar voor de werkgever de verplichting tot betaling van een inhaalpremie in de resterende jaren, maar de contante waarde van deze verplichting pleegt in de balans als een schuld te worden opgevoerd onder de naam backservice-reserve en met het vervallen van de verplichting vervalt ook deze reserve. Fiscaal is dat een bate voor de onderneming waarover belasting verschuldigd is (vennootschaps- c.q. inkomstenbelasting).

Voor het wegvallen van de verplichting tot betaling van inhaalpremie in de toekomst betaalt de werkgever dus wel een stevige prijs in de vorm van contante belasting over de vrijvallende backservice-reserve! Dat pensioenregelingen voor „blijvers” noemenswaard verbeterd zouden kunnen worden uit zulke incidenteel vrijvallende reserves is alleen in extreme situaties mogelijk.

De bewering dat het eerder gesignaleerde pensioenverlies bij vertrek uit de dienst tot gevolg zou kunnen hebben, dat voor de weduwe bij spoedig overlijden van de werknemer nog maar 10% van haar weduwenpensioen zou overblijven is nog minder steekhoudend. Het pensioenverlies wordt geleden op de nog niet ingehaalde achterstand uit achterliggende jaren en het is derhalve kleiner naarmate er meer ingehaald is. De laatste salarisverhogingen vóór het vertrek uit de dienst wegen voor dit verlies dan ook het zwaarst. Op het aanvangssalaris wordt in het geheel geen pensioenverlies geleden (tenzij bij opname in de pensioenregeling ook al een achterstand wegens verstreken dienstjaren bestond). Men moet wel zeer bijzondere verhoudingen tussen aanvangssalaris, grootte en tijdstippen van salarisverhogingen en dienstjaren construeren om tot een verlies van 90% te komen. De hartekreet van de heer Nooteboom over zelfmoordgevallen van ten einde raad zijnde, zich in een dwangbuis gevangen voelende werknemers, die hun weduwen voor zulke drastische pensioenverliezen willen behoeden doet dan ook voorzichtig gezegd emotioneel en overtrokken aan. Bovendien is de opmerking dat vaak in de kleine lettertjes van de polissen staat dat bij overlijden door zelfmoord geen pensioenrecht bestaat onjuist. Als regel wordt zelfmoord door verzekeraars gedekt na tweejarig bestaan van de verzekering. Verscheidene levensverzekeraars kennen in hun collectieve verzekeringsvoorwaarden in het geheel geen wachttijd voor de dekking van zelfmoord.

Thans kom ik tot de publikaties van de heer Koelman.

DE INVLOED VAN DE KEUZE VAN DE STERFTETAFL

De heer Koelman constateert dat toepassing van de tafel GBM 1961/65 met een jaar leeftijdsverlaging voldoende is om bij voortgaande verbetering van de levenskansen aan alle verplichtingen te voldoen. Hij ziet hiervoor als bewijs dat de Verzekeringskamer een dergelijke handelwijze goedkeurt en zegt voorts dat een onderzoek door hem ingesteld aan de hand van een model-pensioenfonds zijn bewering bevestigt.

Om met dit laatste te beginnen, de vraag kan gesteld worden of de 1947/49 tafel die voor het Koelman-model als begin-sterftetafel is gekozen de meest geschikte is om als basis te dienen voor een modelfonds. Na de rigoureuze intensivering van de sterfte in de oorlogsjaren, waarbij vele ouderen en zwakken stierven die normaliter in latere jaren overleden zouden zijn, kon in de naoorlogse jaren nog een

tijdlang een relatief lage reële sterfte-ontwikkeling worden verwacht. Daardoor geeft een tafel van kort na de oorlog een gunstig beeld van de levenskansen en leidt deze als uitgangspunt voor een model-pensioenfonds tot een relatief hoge reserve, hetgeen de aanpassing aan een nieuwe tafel die niet of nauwelijks meer de bedoelde invloed ondervindt gemakkelijk maakt.

Maar zelfs als desondanks dit uitgangspunt als juist aanvaard zou worden, en als dan blijkt dat na 16 jaar ervaring overgang op een nieuwere tafel ruimschoots uit de aanwezige middelen gefinancierd kan worden zegt dit weinig. Bedacht moet worden dat een periode van 16 jaar in dit verband kort is en een éénmalige succesvolle overgang naar een nieuwe sterftetafel geen betrouwbaar aanknopingspunt biedt voor de verdere toekomst. Des te sterker geldt dit ten aanzien van de verlenging van de levenskansen (geriatrie, gerontologie, orgaantransplantaties!) in de naaste zowel als in een verdere toekomst waarvan slechts kan worden gezegd dat ons revolutionaire ontwikkelingen te wachten staan.

Extrapolatie van een 16-jarige periode (die overigens al weer enige jaren verstreken is) in een zo verre toekomst als waarmede de heer Koelman in ander verband rekening houdt (75 jaar) lijkt mij op grond van deze overwegingen ver bezijden de realiteit te zullen zijn. Verzekeraars zijn dan ook algemeen van mening dat mede met het oog op deze en soortgelijke aspecten het vormen van voldoende extra-reserves noodzakelijk is. De vraag dringt zich hierbij op of de door de heer Koelman als bewijs voor zijn bewering aangehaalde goedkeuring van de Verzekeringskamer misschien juist zijn grond vindt in het bestaan van dergelijke extra-reserves ook bij pensioenfonds, en of het herhaaldelijk constateren van de noodzaak van voldoende extra-reserves wellicht mede wordt ingegeven door het inzicht dat óók en juist op het punt van toekomstige sterfte-ervaringen de uiterste voorzorg in aanmerking moet worden genomen.

DE INVLOED VAN DE VERONDERSTELLINGEN TEN AANZIEN VAN ADMINISTRATIEKOSTEN

Voor de ondersteuning van zijn bewering dat een opslag op de premie van slechts 5 à 6% voor administratiekosten voldoende zou zijn verwijst de heer Koelman naar pensioenfonds en Pensioen Risico. Wat de eersten betreft mag ik aannemen dat hij doelt op de zgn. eigenbeheerfondsen, verbonden aan ondernemingen. Het is echter algemeen bekend dat de door deze fondsen in hun verslagen vermelde kosten bijna steeds geïnfleerd zijn in die zin dat zij — vaak veel — lager zijn dan de werkelijk gemaakte kosten. Dit is het gevolg van een gebruikelijke, maar daarom — voor een werkelijke kostenbepaling — nog niet juiste toerekening van een deel van de kosten aan de werkgever in plaats van het pensioenfonds.

Deze kosten drukken dan weliswaar niet op het pensioenfonds maar worden wel gemaakt door de werkgever. Salarissen van bij de administratie van het pensioenfonds betrokken functionarissen plegen slechts zeer ten dele te worden doorberekend aan het fonds. Telefoon- en portiekosten worden vrijwel altijd betaald door de onderneming. Zelden worden kosten van vergaderingen van directieleden en werknemers in hun kwaliteit van pensioenfondsbestuursleden doorberekend aan het fonds, terwijl daar toch vaak zeer veel — gesalarieerde — tijd aan besteed wordt. Kantoorruimte wordt veelal gratis verleend, evenals ver-

warming, verlichting, meubilering, enz.

En voorts, hoe zit het met de kosten voor dekking van het risico van staking van premiebetaling bij invaliditeit? In de tarieven van de meeste verzekeraars zijn deze kosten inbegrepen. Moeten de pensioenfondsen deze kosten bestrijden uit de 5 à 6% die de heer Koelman voldoende acht? Of blijft deze dekking bij pensioenfondsen soms achterwege?

Ook het aanhalen van Pensioen Risico als voorbeeld kan m.i. geen indruk maken. De structuur en werkwijze van Pensioen Risico is anders dan die van de overige verzekeringsinstellingen. Dit komt bijvoorbeeld tot uiting in beperkter garanties voor premietarieven, ook voor bestaande verzekeringen, en in een zeer beperkt buitendienstapparaat.

Belangrijker echter dan de argumentatie over de vraag of de kostenopslagen die door pensioenfondsen in eigen beheer en door Pensioen Risico worden gebezigd, adequaat zijn, is de praktijk die uitwijst dat de premieniveaus van pensioenfondsen, Pensioen Risico en van andere verzekeringmaatschappijen concurrerend zijn. Het komt immers geregeld voor dat ondernemingspensioenregelingen die in eigen beheer zijn gehouden overgaan tot herverzekering bij Pensioen Risico of bij een andere verzekeraar; het is evenmin uitzondering dat een pensioenregeling die bij Pensioen Risico of bij een andere verzekeringmaatschappij is verzekerd van verzekeraar wisselt.

Hoewel Pensioen Risico, in tegenstelling tot andere verzekeraars, geen vergoedingen kent voor makelaars en pensioenadviseurs, staat dit onderlinge concurrentie kennelijk niet in de weg.

Het buitendienstapparaat van de verzekeringmaatschappijen, de makelaars en de pensioenadviseurs vervullen een onmisbare functie. Zoals eerder betoogd, is het vooral dank zij de activiteiten van de verzekeringmaatschappijen die zij slechts met behulp van hun buitendiensten en de makelaars en pensioenadviseurs kunnen uitvoeren, dat thans vele werknemers min of meer redelijke pensioentoezeggingen hebben. Voortzetting en intensivering van de werkzaamheden van deze tussenpersonen op pensioengebied is noodzakelijk om service te blijven verlenen aan bestaande en nieuwe pensioenregelingen en deze verder uit te bouwen en te verbeteren; een behoefte waarvan de uitlatingen van de heer Nootboom doen blijken.

DE INVLOED VAN DE RENTEVOET OP DE HOOGTE VAN DE PREMIE

Het is begrijpelijk dat de door de heer Koelman geproduceerde staatjes waarin voor verschillende rentevoeten de groottes van de premies voor een aantal leeftijden zijn vermeld op niet-deskundigen een diepe indruk maken. De constatering dat premies, als men maar van een voldoende hoge rentevoet uitgaat, kunnen dalen tot slechts 7% (netto) of 13% (bruto) van de „normale” premie, moet wel leiden tot alarmerende koppen zoals „Pensioenpremies kunnen met honderden procenten verlaagd worden” (*Elsevier*, 26 juli 1969) of „Pensioenpremie kan met de helft omlaag” (*De Tijd*, 12 augustus 1969, naar aanleiding van een interview met de heer Koelman). Wanneer echter de publikaties van de heer Koelman over de hoogte van de premies tot eenvoudige kernpunten worden teruggebracht, kan ik er niet meer dan twee waarheden als koeien in ontdekken. Deze zijn dan:

- Bij een hogere rekenrente vindt men een lagere premie.
- Als men de zekerheid had dat men de ontvangen

premie doorlopend tegen de bij ontvangst geldende rentevoet zou kunnen beleggen en herbeleggen en ook de daarbij te maken intresten telkens weer tegen diezelfde rentevoet zou kunnen uitzetten, zou men zonder bezwaar telkens als een premie vervalt de dan geldende rentevoet als basis voor de premievaststelling kunnen hanteren.

De „stelling” sub a. is zo simpel dat commentaar overbodig is. De „stelling” sub b. is weliswaar bijna even simpel, maar daaraan heeft de heer Koelman zelf het commentaar verbonden dat die zekerheid ten enenmale ontbreekt. Hij zegt met zoveel woorden (in *ESB* van 9 juli 1969): „Het grote probleem bij realisering van een kostprijs, zoals hierboven door ons is berekend, schuilt in de fluctuaties van de rentevoet op de kapitaalmarkt”. En voorts over de afgelopen 300 jaar:

„Afgezien van enkele korte perioden van zeer hoge rente, schommelt de rentevoet tot 1950 verreweg tussen de 3 en 6% per jaar. Nadien is er een trendmatige stijging te constateren welke de rentevoet voor de westerse landen nu heeft gebracht op ca. 8%. Het is uiteraard aan economen voorbehouden om uitspraken te doen omtrent de verwachtingen voor de toekomst. Aangezien deze uitspraken niet eensluidend zijn biedt een prognose voor de toekomst weinig houvast ter bepaling van de definitieve pensioenlast.”

Dit gelezen hebbende zou men verwachten van de heer Koelman de conclusie te vernemen, dat verzekeraars en pensioenfondsen zich terecht niet laten verleiden tot het noteren van premies die gebaseerd zijn op een blijvend hoge rentevoet, maar terecht een winstdelingssysteem als enig juist alternatief hanteren. Insteede daarvan wijdt hij slechts enkele woorden aan de rentewinstdelingssystemen die de verzekerde doen delen in de „dan toevallige” rentewinsten die gemaakt worden wanneer de premie op een lage rentevoet is berekend. Hij acht deze rentewinstdelingssystemen ondoelmatig, ten bewijze waarvan hij zich als econoom opstelt en kennelijk aanneemt dat „de macro-economische toestand van de komende decennia aansluit bij datgene wat wij de laatste 15 jaar hebben gezien, zodat ten gevolge van de kapitaalschaarste, de toenemende produktiviteit en de inflatie, een volgens historische maatstaven extreem hoge rentevoet gangbaar blijft....” (*ESB*, 9 juli 1969).

Ik wil zijn voorbeeld niet volgen door in te gaan op de economische merites van zijn beweringen. Wel wil ik constateren dat m.i. elke kritische toeschouwer en zeker de Verzekeringkamer het verzekeraars c.q. pensioenfondsen terecht zeer kwalijk zouden kunnen en moeten nemen, wanneer deze verzekeraars c.q. pensioenfondsen zich door dergelijke ongefundeerde redeneringen, gebaseerd op voor de toekomst niet te voorspellen voorwaarden, zouden laten verleiden tot het calculeren van lage premies. Dat de heer Koelman zelf ook de onhoudbaarheid van zijn stellingen inziet moge blijken uit de volgende aanhaling uit zijn artikel in *ESB* van 9 juli 1969:

„Boven genoemde kostprijzen zijn slechts realiseerbaar, indien ook op de lange duur een rente-opbrengst gegarandeerd is, die overeenkomt met de in aanmerking genomen rentevoet op het moment van premiebetaling. De verzekeringsinstellingen zullen dan ook als zwaarste tegenargument naar voren brengen dat niet vaststaat of toekomstige rente weer tegen dezelfde hoge rentevoet kan worden herbelegd. Dit argument gaat bij de thans geldende traditionele beleggingsvormen inderdaad gedeeltelijk op. Het gehele systeem valt of staat dan ook met het scheppen van mogelijkheden om deze hogere rente-opbrengst te realiseren. In dit opzicht zou het wenselijk zijn dat het beleggingsbeleid van de verzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen radicaal gewijzigd zou worden, terwyl medewerking van de overheid een grote stimulans zou zijn.”

Voor de radicale wijzigingen in het beleggingsbeleid van verzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen draagt de heer Koelman dan helaas geen bouwstenen aan. Wel vraagt hij in zijn publikaties en interviews aandacht voor een systeem, door hem bedacht, om door tussenkomst en met medewerking van de overheid tot de voor zijn beweringen onontbeerlijke garantie voor een vaste rente-opbrengst in de toekomst te komen.

HET PLAN-KOELMAN VOOR RENTEVASTE BELEGGINGEN

Uit de beknopte uiteenzetting in *ESB* van 9 juli 1969 kan ik mij geen volledig beeld vormen van wat de heer Koelman precies bedoelt. Ik neem aan dat hij de overheid regelmatig — bijvoorbeeld jaarlijks — promessen met rentegarantie wil laten uitgeven waarvan de rentevoet bepaald wordt aan de hand van de beurskoers waartegen dergelijke promessen op het moment van uitgifte verhandeld worden. Te bedenken valt dan dat voor de garantie van een hoge rentevoet gedurende lange termijnen de koper bereid zal zijn een prijs te betalen die hoger is naarmate de garantietermijn langer is en tevens naarmate de geldende rentevoet hoger is. Deze prijs zal tot uitdrukking komen in de beurskoers. Dit zal tot gevolg hebben dat, als bijvoorbeeld in de vrije kapitaalmarkt de rente $7\frac{1}{2}\%$ is, een promesse op die rentevoet met een garantielooptijd van 20, 30, 40 jaar en langer een koers boven pari zal noteren en wel meer boven pari naarmate de looptijd langer is. De voor de premieberekening toe te passen rentevoet zou dan ook met de resterende duur der verzekering op het moment van premiebetaling moeten variëren. In veel gevallen zou de verzekerde derhalve toch duidelijk beneden het op dat moment te maken rendement blijven. Bij hoge rentetypen en lange garantieduren zou dit wel eens een aanmerkelijk verschil kunnen betekenen omdat voor die situaties de rentegarantie een relatief hoge prijs waard is.

Voorts biedt het systeem-Koelman geen oplossing voor de rentewinst die gemaakt wordt op premies, die op een moment van lage rente zijn betaald en derhalve relatief hoog waren. Deze rentewinst wordt in het systeem-Koelman niet door de verzekeraar gemaakt, maar door de overheid. In elk geval ontgaat deze winst de verzekerde volkomen, zulks in tegenstelling tot de gang van zaken bij toepassing van een — volgens de heer Koelman ondoelmatig — rentewinstdelingssysteem zoals verzekeraars hanteren.

Al met al sorteert het systeem-Koelman voor hoge rentetypen en voor lange garantieduren slechts ten dele en soms maar zéér ten dele effect. Voor lage rentetypen en korte garantieduren biedt het vrijwel niets wat niet evengoed zonder dat systeem kan worden bereikt. Het zou nog het beste tot zijn recht komen bij niet te lage en niet te hoge rentetypen en bij niet te lange en niet te korte garantieduren. Men komt dan echter binnen rente- en garantiengrenzen waarbij juist weinig behoefte bestaat aan andere systemen omdat daar de belangen geringer zijn en de bestaande winstdelingssystemen bevredigend werken.

Hoe dit ook zij, het grote probleem in het systeem-Koelman ligt bij de overheid. Die toch zal tot in lengte van jaren de aanvankelijke rente van de promesse moeten betalen, ook over de verkregen intresten die immers in het systeem-Koelman bij de hoofdsom gevoegd worden. Hoe de overheid deze rente moet financieren als in de vrije kapitaalmarkt de rente lager is dan de promesse-intrest vermeldt de heer Koelman niet. Een andere weg dan via de algemene middelen lijkt niet aanwezig. Dit zou dan

echter wel betekenen dat in een verre toekomst onze nazaten nog de belastingnaweeën ondervinden van de hoge rentevoet waarvan wij thans profiteren. Hiermede wordt een soort rente-omslagstelsel geïntroduceerd hetgeen de heer Koelman zich blijkbaar niet realiseert, getuige hetgeen hij in *ESB* van 9 juli jl. op blz. 685 aan het slot van zijn artikel zegt. Financiering via de algemene middelen maakt de gegarandeerde (hoge) rente ook tot een politieke zaak, die via de begroting binnen de invloedssfeer van de volksvertegenwoordiging en daarmee van de politieke partijen geraakt.

Een ongetwijfeld even belangrijk aspect is de toevloed van middelen naar de overheid. De werking van het systeem-Koelman zou geenszins tot de personeelspensioenverzekering beperkt kunnen blijven. Ook de particuliere verzekerde spaart, hetzij voor zijn oudedag, voor zijn gezin of voor speciale doeleinden en hij meent terecht op dezelfde wijze de zegeningen van een beter systeem — welk dan ook — deelachtig te mogen worden. Dit zou dan wel betekenen dat zo spoedig mogelijk vrijwel de gehele premiereserve van rond f. 15 mrd. alsmede een jaarlijks premie-inkomen van nu al rond f. 1,8 mrd. (cijfers verslag Verzekeringkamer 1967) van de gezamenlijke Nederlandse verzekeraars uit de traditionele beleggings sfeer zouden moeten worden weggetrokken en naar de overheid zouden moeten worden geleid. Voorts zou het intrest-inkomen van de verzekeringsinstellingen, van rond f. 0,8 mrd. (1967) niet meer voor herbelegging in de traditionele sfeer in aanmerking komen, doch deel gaan uitmaken van de intrinsieke waarde der promessen.

Aangezien de huidige geldbronnen van traditionele geldnemers niet drooggelegd kunnen worden zonder daartegenover andere bronnen te stellen zou er m.i. geen andere weg overblijven dan dat de overheid als geldgeefster ging optreden. De heer Koelman zegt in dit verband (*ESB* 9 juli 1969): „Een heel belangrijk aspect. . . . is de overheidsfinanciering. Het Ministerie van Financiën krijgt hierin immers een middel om juist bij een schaarse kapitaalmarkt grote kapitalen naar zich toe te trekken”.

Waar industrie en bedrijfsleven hun kredietbehoefte moeten bevredigen is een zorg die de heer Koelman blijkbaar in zijn macro-economische overwegingen maar niet betreft. En zelfs als de overheid ten aanzien van eigen financiering matiging betracht (wat moeilijk valt als de middelen op een presenteerblaadje worden aangeboden) en als financier van industrie en bedrijfsleven wil optreden, dan nog is een m.i. onaanvaardbaar gevolg dat ook die financiering een politieke zaak wordt, afhankelijk als deze is van de zittende regering, de zittende Minister van Financiën, de volksvertegenwoordiging en de politieke partijen. Enorme toeneming van overheidsbemoeiing met de geldvragende industrieën zou onvermijdelijk zijn en zou in zekere zin ook niet gemist kunnen worden, aangezien de overheid de door haar gegarandeerde promesse-intrest liefst moet terugverdienen en dat moet dan zoveel mogelijk uit de bedrijven komen voordat de algemene middelen kunnen worden aangesproken.

Doorvoering van een systeem zoals de heer Koelman bepleit zou naar mijn mening een totale ommekeer in de verhoudingen tussen overheid en bedrijfsleven teweegbrengen in een richting die naar mijn vaste overtuiging noch het bedrijfsleven noch de overheid zelf wenst. Zuiver actuariel en theoretisch gezien is het systeem-Koelman misschien wel interessant. Het zou m.i. dan ook niet mistaan in de actuariële priestersfeer waarover de heer Koelman zo misprijzend spreekt (*De Tijd*, 12 augustus 1969).

Voor praktische toepassing leent het zich echter ten enenmale niet.

RESUMÉ

Er bestaat behoefte aan betere communicatie tussen werkgever en werknemer t.a.v. de pensioenregeling; ik geloof dat de verzekeraar hierbij een rol kan spelen. Verder is er ongerustheid ten aanzien van de premiestelling. Het door de heer Koelman opgestelde cijfermateriaal ontvalt de basis naar hij zelf zegt door *het gebrek aan zekerheid omtrent toekomstige rente*. Het door hem voorgestane systeem is niet te verwezenlijken en zou, als het wel te verwezenlijken zou zijn, slechts gebrekkig werken en onaantvaardbare maatschappelijke consequenties hebben.

Wat blijft nu over om te doen? Twee mogelijkheden, voor zover ik kan zien. Eén weg is herhaalde tariefswijziging. Gezien het tempo van de rente-ontwikkeling in de afgelopen jaren was dit een onhaalbare zaak. In de verstreken jaren zou een nieuw tarief reeds voor het gereedkomen ervan achterhaald zijn door nieuwere rente-situaties. Bovendien kan de rente ook de weg terug inslaan, al schijnt vrijwel niemand meer dit te geloven. Aanpassing — dan tariefsverhoging — is in dat geval veel minder populair dan nu. Verlaging van premies voor bestaande polissen is niet goed mogelijk, omdat op de weg terug verhoging van premies voor bestaande polissen door verzekerden niet wordt aanvaard. Blijven echter bij tariefsverlaging premies voor bestaande polissen gehandhaafd, dan delen de betreffende polishouders niet in de rentewinst.

Een andere weg is adequate winstdeling. Goed toegepast kan een winstdelingsstelsel een uitstekende reguleerder zijn voor het aanpassen van de netto-premielast aan de rentesituatie. Bestaande polishouders zowel als nieuwe verzekerden kunnen deelgerechtigd zijn, bij een goed systeem zelfs ieder, naar de mate waarin zijn polis tot de rentewinst bijdraagt. Aanpassing aan gewijzigde renteniveaus geschiedt automatisch en geruisloos. Veel administratief werk en rekenwerk voor nieuwe tarieven blijven achterwege.

Men moet er dan wél op bedacht blijven dat de rentefactor niet alleen bepalend is voor een tariefsniveau, maar dat ook sterfte en kosten belangrijke factoren zijn. Mits men dit doet en dus bereid is een nieuw tarief te construeren wanneer de totaliteit van de samenstellende factoren daartoe noopt, acht ik het kiezen van deze tweede weg, de winstdelingsweg, de juiste. Verzekeraars hebben deze weg reeds lang geleden gekozen. Dat heeft hun niet belet zónodig hun tarieven te herzien. Voornamelijk via steeds ruimere winstdelingsmethodieken echter hebben zij verzekerden in de rentewinst laten delen.

Men kan zich afvragen of dat in voldoende mate is gebeurd. De heren Nootboom en Koelman vinden van niet. Men moet bedenken dat op renteontwikkelingen zoals die zich in de laatste jaren gemanifesteerd hebben niemand bedacht was en dat men daarmee moet leren leven. Tenslotte is de stormachtige ontwikkeling naar de huidige — historisch gezien extreme — waarden nog maar van zeer recente datum. Verzekeraars hebben in de collectieve personeelsverzekering in de afgelopen elf jaar tweemaal een nieuw — en telkens ruimer — winstdelingsstelsel ingevoerd. Het ligt dus in de lijn van de verwachting dat hiermede de ontwikkeling op dit gebied niet is afgesloten. Deze zal dan wellicht gepaard gaan met invoering van een nieuw tarief overeenkomstig het bovenvermelde principe, dat de andere van belang zijnde factoren niet veronacht-

zaamd mogen worden.

In de particuliere verzekeringssector zijn eveneens in de afgelopen jaren de winstuitdelingen aan verzekerden sterk toegenomen. Ook daar worden doorlopend nieuwe systemen ontworpen en ingevoerd die tot ruimere resultaten moeten leiden. Er moge enige waarheid schuilen in de bewering dat verzekeraars met hun verbeteringen achter de feiten aanlopen. Dit kan dan niet anders omdat een nieuwe situatie eerst moet zijn ontstaan en zijn enigermate blijvend karakter moet hebben bewezen, vooraleer aanpassing daaraan gewettigd is. Daar staat tegenover dat ook bij het optreden van nadelige factoren levensverzekeraars niet onmiddellijk plegen te reageren door tariefsverhogingen of andere compensaties. Een voorbeeld hiervan is de dekking van staking van premiebetaling bij invaliditeit, die destijds door vele maatschappijen zonder premieverhoging werd ingevoerd, doch reeds lang bewezen heeft wel degelijk een kostbare zaak te zijn.

Ik meen te mogen besluiten niet te constateren dat het levensverzekeringbedrijf zich, zó lang de rentestand betrekkelijk „normale” waarden aannam, vrij redelijk aan die rentestand heeft aangepast door middel van winstdelings-systemen. Nu de rentestand gestegen is naar extreem hoge waarden is verdere aanpassing nodig. Zulk een aanpassing mag stellig op redelijk korte termijn worden tegemoet gezien. Ik geloof dat alle betrokkenen met deze gang van zaken meer gebaat zijn dan met alarmerende koppen in dag- en weekbladen en met niet op de realiteit gebaseerde nieuwe stelsels.

J. A. Harteloh

Naschrift Nootboom

De eerste alinea van de woordenvloed van de heer Harteloh kan, als niet-representatief voor het niveau van de rest, buiten beschouwing blijven. Ook de verleiding om in *ESB* in te gaan op de complexe verantwoordelijkheidsrelaties tussen auteur, redactie, uitgever, journalist en geïnterviewde, moet worden weerstaan.

De nauwgezette lezer vindt in mijn *ESB*-artikel vele zeer compacte vingerwijzingen, die duidelijk maken dat zij een bewerking vormen van een hoofdstukje (over winst- en kostenmarges) uit een veel langer verhaal waarin verschillende facetten der pensioenproblematiek en hun onderlinge relaties aan de orde komen. Dat verhaal dateert van 1966/1967 en blijkens mijn mededeling in *Elsevier* acht ik dit facet der winst- plus kostenmarges niet het belangrijkste. Uiteraard gaan nuancerings- en terugkoppelingen verloren bij isolering van één facet, waarvan ik liever had gezien dat niet mijn naam, maar die der Consumentenbond eraan geassocieerd had kunnen worden.

De heer Harteloh heeft in vele opzichten in formalistische zin gelijk. Sommige mensen evenwel plegen hun oordeel op feiten te baseren. De heer Harteloh heeft gelijk wanneer hij zegt dat de werknemer voor informatie bij zijn werkgever moet zijn. Maar wat betekent dat in feite, als zelfs een Kamerlid, wiens positie tegenover de minister heel wat onafhankelijker is dan die van een werknemer tegenover zijn werkgever, gewoon geen antwoord krijgt op duidelijke vragen over zijn eigen pensioenregeling? Zelfs wettelijk vastgelegd recht op informatie beschermt niet tegen kluitjes.

De heer Harteloh heeft gelijk dat werknemerspensioenverbetering moet resulteren uit het overleg tussen werk-

gever en werknemer. Dergelijk overleg bestaat niet. De positie van vakbonden als organisatie is bij gewoon loonoverleg volmaakt verschillend van die bij overleg over spaarloon en pensioenpremie. Juist op dit gebied is een mogelijke tegenstelling tussen de belangen van de vakbond en de belangen van grote groepen werknemers allerminst theorie. Ook al klinkt dat niet populair: bij pensioenen en het daarmee samenhangend spaarloon zijn de belangen van jongere werknemers tegengesteld aan die van de oudere!

Op deze wijze kan nog een hele serie kanttekeningen worden geplaatst. Het vergt te veel ruimte. Daarom enige concrete verschilpunten.

T.a.v. die zelfmoord-kleine-lettertjes zal de heer Harteloh wel gelijk hebben. Omdat het een volslagen onbelangrijk detail is neem ik dat op zijn gezag aan. Onze meningen verschillen over de mate waarin bij een laatste-loonstelsel Hartelohs term „niet volledige realisering” een eufemisme is, over de decimering van weduwnpensioenaanspraken en over de mate waarin uitstekende pensioenen voor stoelklevers betaalbaar blijven op kosten van de grote meerderheid van meer ondernemende, mobiele werknemers. Alleen uitgebreid cijfermateriaal kan deze verschillen beslechten. Gelukkig (voor mij) zullen de benodigde cijfers en grafieken binnenkort in *ESB* worden gepubliceerd. Door een fysicus ditmaal, wiens gebrek aan „status”, zolang geen actuaris hem „ogenschijnlijk” steunt, wederom als argument voor doodzwingen kan dienen, als althans journalisten er geen alarmerende krantenkoppen aan ontlenuen.

Mijn activiteit is erop gericht om het werk van (ook commerciële) levensverzekeraars mogelijk te maken en niet het tegendeel. Daarvoor zijn overheidsmaatregelen nodig en de door Koelman gesuggereerde maatregel is slechts een begin. Nodig is de creatie van welvaarts- (of desnoods waarde-) vast geïndexeerde spaarbrieven à la Koelman! Opdat een einde komt aan het getrek aan de bel bij het ABP door organisaties die proberen ook erbij te komen, zich erop beroepend dat ze semi-overheid zijn of gesubsidieerd worden. Vandaag of morgen zie ik de boerenbond op de stoep staan; immers ook boeren worden door overheidssubsidies gesteund! Een zinvoller benadering dan pogingen van kleine groepen om mee te profiteren van de ABP-privileges, die het fundamenteel rechtsbeginsel van gelijkheid van alle burgers voor de wet ondergraven, is het opheffen van die privileges door ook andere verzekeraars in staat te stellen welvaartsvast aanspraken op welvaartsvast pensioen te verzekeren.

De bezwaren tegen lening-indexatie (meestal geuit door mensen die geen last hebben van het ontbreken ervan voor de dekking van hun pensioenaanspraken) zijn bekend, doch moeten wijken voor het rechtsbeginsel. Algemene indexatie is daarvoor niet nodig, alleen geïndexeed beleggingsmateriaal voor pensioentoezeggingen.

Bovendien zal de overheid, die de facto bepaalt in hoeverre bepaalde technische mogelijkheden die van invloed zijn op de levensduur (hetzij orgaantransplantaties hetzij luchtverontreiniging) zullen worden toegepast, de risico's moeten overnemen van aanmerkelijke wijzigingen in toekomstige levensverwachting.

Daarna is dan een zinnige kostprijsberekening mogelijk. Hartelohs adhesie aan de mededeling dat nauwelijks enige prognose mogelijk is over de toekomstige rentestand, betekent dat zinnige kostprijsberekening onmogelijk is aangezien voor jongeren niet de premie maar de gekweekte interest bepaalt welke pensioenaanspraken kunnen worden toegezegd! Wie de onzekerheid over toekomstige rente-

stand en levensverwachting hanteert om „voor de zekerheid” een tienmaal, zo hoge premie te innen als redelijkerwijs de kale kostprijs bedraagt, móet wel een groot tegenstander zijn van pogingen om een realistische basis te leggen onder kostprijsberekeningen en moet dergelijke pogingen onrealistisch noemen!

Door de overheid getolereerde en gestimuleerde directe of indirecte feitelijke dwang tot het betalen van lijfrentepremies maakt dat de gehele pensioenproblematiek politiek geëngageerd is. Met zijn mededeling dat de politieke pensioenregeling buiten beschouwing moet blijven omdat die politiek geëngageerd is, bedoelde de heer Harteloh wellicht dat hij geen woord vuil wilde maken aan politiek van het allerlaagst allooï. Want dat is het als een minister een verzoek van het Haagse College van B en W om iets te doen aan de mobiliteitsproblematiek afwijst onder het motto: „nu er allerlei studies over verbetering van het pensioenwezen gaande zijn heeft het geen zin die te doorkruisen”... en tegelijkertijd een sterke verbetering juist t.o.v. die mobiliteit van de politieke pensioenen in de Kamer verdedigt! Blijkbaar kan dat niet wachten tot de SER uitgestudeerd is.

G. Nootboom

Naschrift Koelman

Uit de veelheid van bij mij opkomende reacties moet noodgedwongen met een selectie worden volstaan.

1. De sterftkans van een 65-jarige man was 0,02384 volgens de tafels 1956/1960, terwijl deze kans volgens de tafels 1961/1965 gestegen is tot 0,02677. Het is ondenkbaar, dat deze stijging door de hoge oorlogsterfte veroorzaakt zou zijn. Het is veeleer een gevolg van veranderingen in het maatschappelijk leefpatroon, waardoor naar verwachting op relatief korte termijn een verzadigingspunt in de verbetering van de levenskansen zal optreden; ondanks de verdere uitbouw van de medische wetenschap.

Het is de heer Harteloh ontgaan, dat mijn modelpensioenfonds een overschot geeft van 5,40%. Dit betekent dat, indien in de toekomst het sterfjepatroon zich wijzigt overeenkomstig de ervaring van de afgelopen 16 jaar, er met toepassing van één jaar leeftijdsverlaging voor de verzekeringsinstellingen een overschot, dus een winst, beschikbaar is van 5,40% van alle binnenkomende middelen. Dit overschot is verder niet verrekend. Het vormt derhalve een permanente bron om mogelijk ongunstige afwijkingen op te vangen. Het is dus ruim voldoende om alle eventuele ongunstige sterfte-effecten te neutraliseren. Overigens zou voor het betoog van de heer Harteloh op z'n minst nodig zijn, dat hij dit zou kunnen staven met berekeningen over andere tijdvakken. Het is namelijk mogelijk om mijn stelling verder te toetsen met behulp van een modelfonds, dat bijvoorbeeld reeds in het jaar 1860 start. Voorts zou het door mij ontworpen berekeningsschema (waarvan ik gaarne het computerprogramma ter beschikking stel) kunnen worden toegepast op sterftetabellen van de ons omringende landen. Naar mijn overtuiging zal ook dan blijken dat er generlei reëel sterfterisico voor het verzekerende instituut overblijft.

2. Met betrekking tot de administratiekosten is het juist, dat sommige kosten bij pensioenfondsen niet worden doorberekend. Hetzelfde geldt echter in de meeste gevallen ook voor pensioenregelingen die verzekerd zijn. Zeer veel werk-

zaamheden van de onderneming worden ook dan niet doorberekend. Uit een langdurige praktijk is gebleken dat voor verzekerde regelingen even hoge telefoon-, porti-, vergader- en kantoorkosten door de onderneming worden gemaakt als bij onverzekerde pensioenfondsen.

Ingeval van invaliditeit wordt het verzekeringscontract getransformeerd door een secundaire oorzaak. De natuurlijke afloop van een contract is immers pensionering of overlijden. Aanvankelijk berekenden de maatschappijen voor de staking van premiebetaling niets extra's. Dit is in overeenstemming met de omstandigheid dat men ook geen kostenaf trek toepast voor de mogelijkheden dat de verzekerden t.z.t. niet de uitkering krijgen omdat zij bijvoorbeeld niet voldoen aan het voorschrift om aan te tonen dat zij in leven zijn. Deze elementen zijn in mijn vergelijking buiten beschouwing gebleven, omdat anders een zeer groot aantal micro-analyses gepleegd zou moeten worden. Zo is er ook bij voortijdige beëindiging van de verzekeringsovereenkomst, hetgeen zeer frequent voorkomt, veelal een financieel voordeel voor de verzekeringsmaatschappij. Ook dit is buiten beschouwing gelaten.

Wat mij het meest opviel in de reactie van de heer Harteloh is, dat hij voorbijgaat aan de enorme verschillen die door mij gesignaleerd werden tussen de huidige kostprijs op collectieve basis bij verzekeringsmaatschappijen en de netto kostprijs voor f. 100 jaarlijks ouderdomspensioen (tabel 2). *Ik heb het gevoel gekregen dat hij mijn betoog omtrent de hoogte van de noodzakelijke administratiekosten (ca. 6%) aangegrepen heeft om op die grote verschillen (ook bij een zeer matige rente) niet nader in te hoeven gaan.*

Pensioen Risico heeft wel voldoende aan 6% opslag als dekking voor administratiekosten. Dit kan niets te maken hebben met het feit dat men een andere premiepolitiek volgt. Het argument, dat uit de praktijk blijkt, dat velen de voorkeur geven aan een andere verzekeraar dan Pensioen Risico, maakt weinig indruk. De onderlinge concurrentiemotieven zijn immers voor het grote publiek ondoorzichtig. Dit geldt voor verzekeringen nog veel sterker dan voor andere producten. Ondanks het feit dat de buitendienst, makelaars en andere tussenpersonen een nuttige functie verrichten, die er mede op gericht is om zoveel mogelijk en zo goed mogelijke pensioenvoorzieningen af te sluiten, blijkt dat een instituut als Pensioen Risico zonder deze functionarissen een grotere groei kent. In het jaar 1968 zijn de verzekerde bedragen bij het gehele verzekeringsbedrijf gestegen met 11%, terwijl dit bij Pensioen Risico ruim 14% was. Een betere maatstaf wordt gevonden in de hoeveelheid ontvangen premies en koopsommen. Voor het gehele bedrijf bedroeg de groei hiervan 9%, terwijl dit bij Pensioen Risico 23% was¹. De vraag komt dus naar voren, in hoeverre een herwaardering van de functie van tussenpersonen wenselijk zou zijn.

3. Het blijkt dat de heer Harteloh toch wel een aantal waarheden duidelijk begrepen heeft. Op te merken valt dat realisatie van lagere premieën niet gekoppeld behoeft te worden aan de door mij voorgestane rentevaste beleggingen. Uit gegevens, die mij door het Bureau voor Wetenschappelijk Beleggingsonderzoek zijn verstrekt, is mij gebleken dat bij een juiste „mixture” van traditionele beleggingsvormen in de obligatiesfeer, een premie realiseerbaar is die de reële kosten bij collectieve verzekeringen met globaal 25% omlaag brengt, zonder dat de zekerheid in het gedrang komt.

¹ Verzekeringsbode van 28 juli 1969.

De oplossing van de maatschappijen gaat thans schoorvoetend in de richting van rentewinstdelingssystemen. Wat heeft men op dit gebied tot nu toe gepresteerd? Vooreerst de zogenaamde rentekorting voor collectieve verzekeringen van maximaal 20%. Deze was in mijn artikel volledig verwerkt. Voorts leest men in het verslag van de Verzekeringskamer over 1967, dat als 'winst aan de verzekerden is uitgekeerd een bedrag van f. 33.300.000. Dit is 0,2% van het totale vermogen van de maatschappijen. Zelfs al zou men dit gehele bedrag als rentewinst willen kwalificeren, dan wordt hiermede nog slechts 0,2% van het rentehiaat teniet gedaan.

4. Wellicht doet zich binnenkort de gelegenheid voor, om in een afzonderlijk artikel gedetailleerd in te gaan op de technische aspecten van de door mij voorgestane promessen. Reeds nu valt het volgende op te merken:

a. Wanneer een delegatie van de Nederlandse Vereniging ter Bevordering van het Levensverzekeringwezen, de Adviescommissie voor Personeelfondsen en de Contactcommissie voor Bedrijfspensioenfondsen zich gezamenlijk tot het Ministerie van Financiën wendt, zal men bij de overheid ongetwijfeld een gewillig oor vinden om in een te formeren commissie de mogelijkheden van de uitgifte van deze promessen nader te onderzoeken. Met andere woorden: waar een wil is, is een weg.

b. Naast de overheid kunnen ook andere geldnemers, zoals de grote industriële concerns, in de uitgifte van bedoelde promessen participeren.

c. De conclusie zou inderdaad kunnen zijn, dat op den duur vrijwel de gehele premiereserve door omzetting in

A. C. W. van der Vet, redacteur Algemeen Dagblad, interviewde:

WILLEM BRUYNZEEL
HUUB VAN DOORNE
ALBERT HEIJN
PIJL KROESE
JOHANNES MEYNEN
HELMICH WEIDEMA

Uitgangspunt waren vragen als: Wat drijft mensen tot ondernemen? Hoe staan zij tegenover inspraak, medezeggenschap etc.? Hoe denken zij zelf over het 'imago' dat de ondernemer in ons land heeft? Hoe waarderen zij het beginsel van macht? enz.

Zojuist verschenen onder de titel
PER SLOT VAN REKENING — ZES
ONDERNEMERS OVER HUN LEVENSWERK
verkrijgbaar in de boekhandel / prijs f 9,90.
UITGEVERIJ NIJGH & VAN DITMAR
ROTTERDAM / 's-GRAVENHAGE

promessen op deze wijze rentevast zou zijn belegd. Men zou hierbij kunnen beginnen met conversie van de ca. 30% waarmee het verzekeringsbedrijf de overheid reeds financiert. Overigens betekent de overdracht van een premiereserve van rond f. 15 mrd.², tegen de achtergrond van een nationale schuld in de orde grootte van f. 50 mrd., weliswaar een belangrijke maar in wezen slechts een graduele versteviging van de overheidsinvloed op onze economie.

d. De bij de overheid beschikbaar komende gelden zouden kunnen worden geconcentreerd in een fonds, waarvan de bestemming in gezamenlijk overleg met het levensverzekeringbedrijf en de pensioenfondsen zou kunnen worden bepaald.

e. Voor de gehele operatie zou een ruime overgangstermijn van bijv. 10 jaar moeten worden gepland.

f. Aan de horizon wenkt het perspectief dat de overheid een groot deel van haar financieringsbehoeften dank zij dit systeem kan bevredigen. Ceteris paribus leidt dit tot een beperking van het overige beroep op de kapitaalmarkt en wellicht zelfs tot belastingverlaging. Hierdoor blijven de benodigde kapitalen toch voor de financiering van het

bedrijfsleven beschikbaar. Dit zal zowel bij de bedrijven als bij particulieren een grotere sociale bevrediging scheppen, omdat men zich bezitter van de betrokken produktiemiddelen zal weten.

g. Als belangrijk neveneffect voor de pensioenvoorzieningen valt te voorspellen, dat overdracht van pensioenrechten gemakkelijk realiseerbaar zal worden, omdat er met betrekking tot de waardering van de onderliggende promessen eenstemmigheid tussen de pensioeninstututen zal ontstaan.

Men kan het met de heer Harteloh eens zijn, dat de ontwikkelingen op economisch gebied de laatste jaren stormachtig zijn geweest. Dit kan echter geen excuus zijn om achter de feiten aan te lopen. Het is teleurstellend, dat het levensverzekeringbedrijf zich slechts door deze feiten tot wijzigingen in het beleid laat dwingen. De maatregelen die men dan neemt komen soms te laat. Dertien jaar geleden

² Inclusief de pensioenfondsen komt men op ca. f. 28 mrd. Dit wijst in de richting van punt f.

het ministerie
van
sociale zaken
en
volksgezondheid
vraagt

economen

Directie Algemene Economische Aangelegenheden

Een belangrijke taak ligt op het terrein van de beleidsvoorbereiding van sociale maatregelen met economische implicaties. Als economische directie van een ministerie dat behoort tot de z.g. sociaal-economische driehoek, heeft zij bovendien intensieve bemoeienis met alle economische facetten van het gehele overheidsbeleid. In het kader van deze zeer ruime taak worden de medewerkers betrokken bij tal van onderwerpen. De volgende opsomming, die verre van volledig is, geeft hiervan een indruk:

inkomenspolitiek

de economische, de technologische ontwikkeling en sociale verzekeringen

het arbeidsmarktmechanisme en de ontwikkeling van de arbeidsmarkt [prognoses]

de economische-, de technologische ontwikkeling en het onderwijs in relatie tot de arbeidsmarkt

het deelnemen aan structuuronderzoeken voor diverse bedrijfstakken

analyse en rapportering omtrent stukken van algemeen economische, budgettaire en monetaire aard, zoals het Centraal Economisch Plan, de Miljoenennota, begrotingen van andere Ministeries o.m. ten behoeve van de behandeling in de Ministerraad

contacten in Benelux-, EEG-, OESO- en ECE-verband

deelname aan commissie-vergaderingen van de SER en andere adviesorganen

De directie biedt een goede kans om grote ervaring op te doen op het brede terrein van de sociaal-economische politiek.

Voor deze directie worden gevraagd:

economen

Ook degenen die binnenkort afstuderen kunnen solliciteren.

Vereist: doctoraal examen economie.

Salaris: afhankelijk van leeftijd en ervaring, tot max. f 2 283,- per maand.

Promotiemogelijkheden aanwezig.

Nadere inlichtingen kunnen worden verstrekt, telefonisch of na telefonische afspraak, door drs. W. P. Huizing [tel. 070 - 18 32 20, tst. 390, b.g.g. 379].

Schriftelijke sollicitaties onder vacaturenummer 8-55 21/0936 zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening.
De salarissen zijn exclusief 6% vakantietuitkering.

begon de Waerdye met haar aan de aandelenkoers gekoppelde verzekeringen. Door de grote maatschappijen werd dit systeem aanvankelijk verworpen. De Waerdye had een redelijk succes, waarop de andere maatschappijen onlangs zelf hiermede begonnen zijn. Uit de geringe resultaten van thans komt het vermoeden naar voren dat de juiste tijd voor deze maatregelen voorbij is.

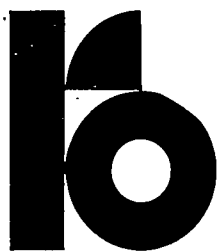
In de rede van Drs. Braakman op de Verzekeringdag 1969 zijn veel elementen terug te vinden, die reeds in eerdere publikaties naar voren zijn gekomen³. Het zou zoveel sprekender zijn geweest indien deze argumenten door het

verzekeringswezen vijf à tien jaar geleden naar voren waren gebracht.

Thans gaan de maatschappijen het systeem van winstdeling intensiveren. Zoals ik heb aangetoond, is dit systeem tot nu toe niet van de grond gekomen. Alleen Pensioen Risico heeft hiermede geëxperimenteerd. De vraag is of het voor het levensverzekeringsbedrijf in zijn totaliteit niet reeds te laat is om hiervan nog belangrijke successen te mogen verwachten.

W. B. Koelman

³ Zie bijv. J. Jonker in de *Naamlooze Vennootschap*, augustus 1966; en *Pensioenkosten zijn Arbeidskosten*, juni 1967.

de rijksoverheid vraagt

voor het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening

hoofd afdeling financiële zaken vac. nr. 9-2485/0936

Taak: vormgeven aan het financiële beleid en op hoog niveau medewerken aan de totstandkoming daarvan.

Hiervoor staat een apparaat ter beschikking, bestaande uit de sectoren:

Inspectie- en Begrotingszaken

Administratie en

Accountantsdienst.

De afdeling, bestaande uit 115 medewerkers, is o.m. belast met

samenstellen der begroting;

preventief toezicht op de besteding van begrotingsgelden;

voeren van begrotingsboekhouding;

samenstellen van rekeningen en verslagen der uitgaven;

betalbaarstellen van gelden wegens aangegane verplichtingen;

controle op het financiële beheer bij het ministerie en de daaronder ressorterende diensten en instellingen.

Vereist: doctoraal examen rechten of economie; ervaring in een overheids- of semi-overheidsfunctie is gewenst. Leeftijd b.v.k. vanaf 35 jaar.

Standplaats 's-Gravenhage.

Salaris max. f 3205,- per maand.

voor het Ministerie van Economische Zaken

t.b.v. het Directoraat-Generaal voor Industrie en Handel

economen vac. nr. 9-1402/0936

Taak: in nauw overleg met het bedrijfsleven voor de verschillende sectoren van de industrie nagaan hoe het toekomstbeeld moet worden beoordeeld en wat eventueel ter bevordering van de groei dient te geschieden.

Vereist: doctoraal examen economie; technologische belangstelling.

Standplaats 's-Gravenhage.

Tel. inlichtingen (070) - 81 40 11, tst. 27 26 of 27 25.

Schriftelijke sollicitaties onder het bij de gewenste functie vermelde vacaturenummer (voor elke vacature een afzonderlijke brief) zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening. De salarissen zijn exclusief 6% vakantiewetuitkering

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

De banken hebben in de laatste week van september een groter beroep op de Nederlandsche Bank moeten doen. Zij hebben f. 25 mln. aan de Bank verdisconteerd en f. 202 mln. nieuwe voorschotten opgenomen. Het bedrag, dat de Centrale Bank thans in portefeuille heeft als gevolg van discontering, is tot een recordhoogte gestegen, nl. f. 387 mln. Men vraagt zich af waar al dit — korte — papier vandaan is gekomen.

De Staatskas wordt sedert eind september versterkt door de betalingen van de vennootschapsbelasting. In totaal zal aan de Staat zeker een f. 2 mrd. toevloeden. Hoeveel aflossingen aan opgenomen kasgeldleningen hiertegenover staan is niet bekend. Het is dringend nodig dat, evenals met de stand van het schatkistpapier geschiedt, ook een periodieke publikatie over de stand van andere korte leningen tot stand komt. Voorts vervalt het seizoenarrangement met de Nederlandsche Bank, hetgeen aflossing van bij deze instelling opgenomen leningen betekent.

De invloed die het handelsbankwezen in juli op de geldhoeveelheid heeft gehad is beperkt gebleven. Steeg de vordering der handelsbanken op het Rijk in het tweede kwartaal nog met f. 582 mln., in juli kwam daar slechts f. 59 mln. bij. De vordering op de lagere overheid steeg met f. 28 mln. Ook de geldschepping (bruto) door middel van kredietverlening aan de private sector

lag in juli lager dan in voorgaande maanden, nl. f. 106 mln. wat het korte krediet betreft (mei en juni f. 213 mln. resp. f. 177 mln.) en f. 35 mln. middellang krediet (f. 57 mln. resp. f. 173 mln.). De uitbreiding van de kapitaalmarktuitzettingen leverde een record voor 1969 met f. 114 mln., nadat in het eerste halfjaar de banken per saldo beleggingsmateriaal hadden afgestoten.

Nadat in maart 1969 de Nederlandsche Bank een beginselovereenkomst met de Nederlandse Spaarbankbond had gesloten, volgens welke de spaarbanken onder het sociaal-economisch toezicht zouden komen, wordt nu officieel bevestigd in het jongste kwartaaloverzicht van de Nederlandsche Bank, dat deze regeling per 1 juli 1969 van kracht is geworden. Hiermee zijn de spaarbanken erkend als geldscheppende instellingen. De restrictieregeling beperkt zich tot het lange bedrijf, omdat de spaarbanken er geen kort bedrijf op na mogen houden. De vraag is hoe lang dit gehandhaafd kan blijven.

KAPITAALMARKT

De besparingen bij de traditionele spaarbanken ontwikkelen zich in 1969 bevreemdend. In januari/augustus bedroeg het spaarverschil f. 1.399 mln., in dezelfde periode van 1968 f. 1.213 mln. In het eerste halfjaar 1969 hebben de spaarbanken echter de hun toestromende middelen niet ten volle naar de markt doorgevoerd, doch ten dele in kas gehouden. Of hetzelfde beleid ook in het derde kwartaal wordt gevolgd is onbekend. De grotere inspanning van de spaarders zou dan, althans voorlopig, geen effect hebben voor de kapitaalmarkt.

(Door ruimtegebrek ditmaal geen koersstaat. Red.)

Voor één onze relaties, een zeer dynamisch en snel gegroeid en nog groeiend internationaal werkzaam groot Nederlands concern, zoeken wij contact met kandidaten voor de nieuwe functie

hoofd afdeling informatie en systemen

■ De gezochte functionaris zal, direct onder de Raad van Bestuur, leiding geven aan de afdeling bestuurlijke informatie en systemen. De eerste opdracht voor deze afdeling is de keuzebepaling van een computersysteem. Daarna wordt het de taak van de afdeling om creatief, zowel de meest doelmatige toepassing van wiskundige en computermethoden bij het oplossen van problemen bij werkkuitvoering, research en ontwerp te stimuleren, als het tot stand komen van een effectief informatie-systeem

ter ondersteuning van de leiding van alle concernonderdelen te bevorderen. De opbouwfase zal door een stuurgroep onder leiding van een lid van de Raad van Bestuur worden begeleid.

■ Voor deze belangrijke, goed te honoreren functie wordt contact gezocht met ervaren organisatoren die door opleiding en/of ervaring tevens over voor de functie adequate kennis beschikken. Naast leidinggevende en contactuele kwaliteiten, wordt een goed inzicht gevraagd

in de problematiek van het besturen van een onderneming. Voor het contact met de vele buitenlandse vestigingen is een uitstekende beheersing van de Engelse taal vereist.

■ Brieven in handschrift met de gebruikelijke gegevens richten aan het Instituut voor Bedrijfspsychologie, t.a.v. drs. J.W.R. Tilanus, Postbus 167, Hengelo (O). Geen naam of brief zal aan de opdrachtgever worden doorgezonden zonder toestemming van de gegadigde. Discretie wordt verzekerd.

Instituut voor Bedrijfspsychologie van het Raadgevend Bureau Ir. B. W. Berenschot n.v.

Hengelo (O) - Amsterdam - Tilburg - Brussel - White Plains (USA)